

Правата на човека в България през 2006 година

Годишен доклад на Българския хелзинкски комитет
март 2007 г.

Съдържание:

Увод

1. Право на живот
2. Защита от изтезания, нечовешко и унижително отнасяне и наказание
3. Право на свобода и сигурност на личността
4. Независимост на съдебната власт и справедлив процес
5. Свобода на мисълта, съвестта, религията и убежденията
6. Свобода на изразяване и достъп до информация
7. Свобода на сдружаването и мирното събрание
8. Условията в местата за лишаване от свобода
9. Защита от дискриминация
10. Защита на малцинствата
11. Дискриминация към хората с психични разстройства в институциите
12. Право на убежище, свобода на придвижване
13. Права на жените и дискриминация на основата на пол
14. Права на децата в специализираните институции

През цялата 2006 г. България бе управлявана от коалиционното правителство на Българската социалистическа партия (БСП), Националното движение Симеон Втори (НДСВ) и Движението за права и свободи (ДПС). То бе сформирано след изборите от 25 юни 2005 г. На 1 януари 2007 г. страната стана член на Европейския съюз. През годината Европейската комисия публикува две оценки за готовността на България за членство – през май и през септември¹ И в двете бяха изтъкнати някои проблеми с правата на човека в България като например малтретирането на задържани по време на предварителното задържане, лошите условия в местата за лишаване от свобода, дискриминацията на ромите и на хората с физически и психически увреждания, трафикът на хора и закрилата на децата. Като цяло обаче в тези

1 Виж: *Цялостен мониторингов доклад относно степента на готовност за членство в Европейския съюз на България*, 19 май 2006 г., и *Мониторингов доклад относно степента на готовност за членство в ЕС на България и Румъния*, 26 септември 2006 г., и двата достъпни на: <http://www.evropa.bg/bg/del/eu-and-bulgaria/documents.html>.

оценки правата на човека бяха повърхностно засегнати и в края на краищата останаха извън обсега на окончателните основни препоръки на комисията непосредствено преди членството. Поради това то не успя да генерира адекватен обществен дебат по тези теми.

В действителност през 2006 г. положението с правата на човека в България се подобри в някои сфери, като например свободата на личността и справедливия процес в рамките на наказателното производство, както и при достъпа до правна помощ по наказателни дела поради задействането на процедурите по новия *Закон за правната помощ*. В много други сфери обаче, като например правата на лицата, принадлежащи към етнически малцинства и защитата им от дискриминация, свободата на изразяване и свободата на сдружаване и мирно събрание, то се влоши. Негативните тенденции се усилиха след октомври, когато стана ясно, че България ще стане член на ЕС от 1 януари 2007 г.

Националните институции за защита на правата на човека, омбудсманът и Комисията за защита от дискриминация, най-сетне заработиха през 2006 г. Тяхната дейност обаче не бе напълно ефективна и не даде съществен принос за това, уважението към правата на човека в страната да влязат в дневния ред на българското общество.

Сътрудничеството на България с международните органи за защита на правата на човека през годината бе плачевно. По сведения на секретариата на Върховния комисар на ООН по правата на човека към 16 февруари 2006 г. България е закъсняла с представянето на общо 17 доклада към различни органи на ООН. Според това сведения страна е закъсняла с представянето на осем доклада повече от пет години, а с представянето на два доклада – повече от десет години. Нито една от страните-членки на Европейския съюз и нито една от страните-членки на Съвета на Европа нямат толкова неизпълнени задължения за докладване пред ООН. На 5 април 2006 г. Консултативният комитет по *Рамковата конвенция за защита на националните малцинства* публикува своите първи коментари за изпълнението на ангажиментите от България по *Конвенцията* след като получи съгласието на правителството. Това стана близо три години след представянето на официалния доклад.²

1. Право на живот

Законодателните и практически гаранции за защита от държавата на правото на живот в България през 2006 г. продължиха да бъдат под равнището на международните стандарти. Член 74 от *Закона за Министерството на вътрешните работи* позволява употреба на огнестрелно оръжие при задържане на лице, извършващо или извършило дори дребно престъпление или за предотвратяване на бягство на лице, задържано за извършено дори дребно

2 Виж по-долу **Защита на малцинствата**.

престъпление. Той не съответства на принцип 9 от *Принципите на ООН за употреба на сила и огнестрелно оръжие от правоприлагащите органи*. Много от случаите на смъртоносна употреба на оръжие от правоприлагащите органи през изминалите години останаха неадекватно разследвани или приключиха със заключение, че смъртоносното оръжие е употребено законно. В някои случаи съдилищата произнесоха осъдителни присъди. В най-малко един случай човек загуби живота си при съмнителни обстоятелства, след като попадна в ръцете на полицаи.

През 2006 г. БХК успя да инвентаризира разследванията по някои от случаите на свръхупотреба на сила и огнестрелно оръжие, довели до загуба на човешки живот, за които съобщи в свои предишни доклади.³ Тези разследвания разкриха една висока степен на безнаказаност на полицейските служители, особено в случаите, когато жертвите са роми.

На 27 март 2004 г. в Пловдив полицейски служител простреля смъртоносно в главата рома Кирил Стоянов. Пловдивската военна прокуратура (ПВОП) образува следствено дело за убийство по непредпазливост срещу полицейския служител. На 12 август 2004 г. обаче следственото дело бе прекратено от ПВОП поради това, че оръжието е употребено законосъобразно. Нейното постановление бе обжалвано и няколко месеца по-късно Пловдивският военен съд (ПВС) върна делото със задължителни указания за доразследване. На 9 декември 2004г. ПВОП отново прекрати производството на основание, че деянието не представлява престъпление. На свой ред, ПВС отново отмени постановлението за прекратяване. На 21 февруари 2005 г. ПВОП за трети път прекрати производството, като постанови, че е налице неизбежна отбрана – чл. 12, ал. 1 от Наказателния кодекс. След поредното обжалване ПВС потвърди прекратяването на наказателното производство. През септември 2006 г. майката на Стоянов подаде граждански иск до Пловдивски окръжен съд срещу Областна дирекция “Полиция” - Пловдив за претърпени неимуществени вреди от убийството на сина ѝ. На делото бе даден ход.

Без развитие остана разследването на смъртта на рома Борис Михайлов, който бе прострелян и убит на 03 август 2004 г. от един полицейски служител в град Самоков.

По случая бе образувано наказателно производство по чл. 119 от Наказателния кодекс – превишаване пределите на неизбежна отбрана, но обвинението срещу полицейския служител, застрелял човека, не беше внесено в съда. С постановление от 29 октомври 2004 г. наказателното производство по случая бе прекратено от Софийска военноокръжна прокуратура (СВООП), която прие, че убийството е извършено при неизбежна отбрана съобразно чл. 12 от *Наказателния кодекс*. Прекратяването бе обжалвано от партньорката на пострадалия Михайлов от името на детето им. На 13 декември 2004 г. Софийски

3 Виж: *Правата на човека в България през 2004 г.*, Годишен доклад на Български хелзински комитет, март 2005 г. и *Правата на човека в България през 2005 г.*, Годишен доклад на Български хелзински комитет, март 2006 г., и двата достъпни на: www.bghelsinki.org.

военен съд (СВС) отмени постановлението за прекратяване и върна следственото дело на прокуратурата с указания. Без да изпълни указанията на съда, на 16 март 2005 г. СВОП отново прекрати наказателното производство. Постановлението бе обжалвано отново пред СВС, който на 13 юни 2006 г. го отмени. На 10 ноември 2006 г. СВОП издаде поредното си постановление за прекратяване с непроменени мотиви. С определение от 22 ноември 2006 г. СВС за пореден път намери за основателна жалбата на пострадалата като определи, че органите на досъдебното производство не са отстранили нито един от пороците на разследването, констатирани от съда с определенията му от 13 декември 2004 г. и 13 юни 2006 г. В своето определение съдът посочи, че "[р]азследването продължава да е непълно, формално и повърхностно, а фактическите изводи на разследващите органи – необосновани, вътрешно-противоречиви и неправдоподобни...Очевидно е налице намерението на СВОП разследването да бъде прекратено, без да бъдат направени никакви реални усилия да бъде установена истината относно извършеното деяние..." Въпреки това, до края на 2006 г. по случая не бе внесен обвинителен акт в съда.

На 14 април 2005 г. полицейски служител от Варна преби до смърт 37-годишния Жулиен Кръстев. Късно вечерта на 14 април полицаят се прибирал от дискотека, когато намерил Жулиен Кръстев да спи във входа. Той започнал да го бие, както става ясно по-късно при разследването, заради стар хладилник, откраднат предния ден. Част от побоя станал пред други двама полицейски служители. Те обаче не реагирали по никакъв начин. Съдебни медици установиха, че Кръстев е починал от множество счупвания и разкъсвания на вътрешните органи, получени от побоя. Сержанти Д.В. и Н.Ж. са били освободени от длъжност. Д.В. се опитал да заблуди полицията при разкриването на престъплението. Той бе задържан, обвинен в умишлено убийство и отстранен от служба. По това дело полицейският служител бе осъден от Варненския военен съд на 26 юни 2006 г. на 16 години лишаване от свобода. Присъдата бе обжалвана, а до края на 2006 г. апелативната инстанция не успя да се произнесе по делото.

На 13 август 2005 г. полицейски служител от Пловдив, заедно с други двама мъже пребиха до смърт 37-годишния Ивелин Веселинов на пазара в район „Тракия“. Тримата мъже настигнали Веселинов и започнали да го бият, защото приятелката на единия от тях се оплакала, че Веселинов я пробол в крака с остър предмет. Те нанесли над 20 удара в областта на главата и горната половина на тялото на Веселинов. По сигнал на граждани пристигнала патрулна кола от V РПУ. Веселинов бил откаран в полицейското управление, където колабирал. Повиканият екип на „Спешна помощ“ не успял да спаси живота му и два часа по-късно констатирал смъртта му. През септември по това дело също бяха постановени ефективни присъди лишаване от свобода и за тримата побойници. Те бяха обжалвани, а до края на 2006 г. апелативният съд не успя да се произнесе по жалбите.

На 27 ноември 2006 г. Софийската военноокръжна прокуратура внесе в Софийския военен съд обвинителния акт срещу петимата полицаи, които на 10 ноември 2005 г. пребиха до смърт Ангел Димитров - Чората. Обвинителният акт е за умишлено убийство от лице от състава на полицията на лице, което се намира в безпомощно състояние по особено мъчителен начин за убития. Това е поредният обвинителен акт, който внася прокуратурата. Предишните два от 17 юни и 2 октомври 2006 бяха за причиняване на смърт по непредпазливост вследствие на умишлено нанесена телесна повреда. Тогава Софийски военен съд върна преписката на прокуратурата, за да се изпълнят указанията от определението на СВС от 19 януари 2006 г. за допълнително разследване. Разглеждането на делото на първа инстанция бе насрочено за месец март 2007 г.

На 20 декември 2005 г в софийското село Владо Тричково спецполицаи простреляха смъртоносно 30-годишния Хари Милковски при операция за освобождаване на британския поданик Кристоу Фанос. С постановление от 20 февруари 2006 г. на Софийска военноокръжна прокуратура образуваното наказателното производство срещу полицейските служители бе прекратено. Съгласно текста на постановлението спецполицаяте са чули изстрел от стаята, в която е бил Милковски, и поради това при нахлуването в нея същият е бил застрелян в гърдите при неизбежна отбрана. Софийският военен съд не бе сезиран за отмяна на постановлението на прокурора за прекратяване.

На 21 август 2006 г. в с. Елхово, Старозагорско, след полицейско задържане почина ромът Марко Бончев. По сведения на очевидци и роднини на починалия, на 17 август между него и други двама души от селото възникнала свада. По сигнал на кмета в селото пристигнал полицейски патрул от близкия град Гурково. Полицаяте сложили белезници на Бончев и, по сведения на очевидци, започнали да го ритат в областта на корема и слабините. Той бил насилствено въведен в полицейската кола, с която го откарали в полицейския участък на града. По-късно Бончев бил откаран в РПУ - гр. Казанлък. Там състоянието му се влошило и той бил заведен в Бърза медицинска помощ. Оплаквал се от силни болки в коремната област, трудно и невъзможно уриниране. Междувременно бил осъден по *Указа за борба с дребното хулиганство* от Районен съд, гр. Казанлък и бил задържан. На 20 август 2006 г. към 16 часа Марко Бончев бил освободен от ареста в много лошо здравословно състояние. Страдащ от силните болки, той неколkokратно съобщил пред свои близки, че те са в резултат на ударите и ритниците, нанесени му от полицаите от полицейския участък в гр. Гурково. Вечерта на същия ден поради силните болки Бончев бил откаран повторно в Бърза медицинска помощ – гр. Казанлък. В болницата обаче не го приели за лечение. На следващата сутрин той починал. По случая бяха започнати две разследвания – за извършена лекарска грешка от медицинските лица в болницата и срещу полицейските служители, употребили сила. На 2 ноември 2006 г. Военноокръжна прокуратура – Пловдив издаде постановление за отказ да се образува наказателно производство срещу полицейските служители.

На 23 февруари 2006 г. Европейският съд по правата на човека (ЕСПЧ) в Страсбург постанови своето решение по делото *Огнянова и Чобан срещу България*, по което намери нарушение на правото на живот (член 2) от *Европейската конвенция за правата на човека (ЕКПЧ)*. Делото засягаше смъртта на Захари Стефанов, който загина след падане от прозореца на третия етаж на полицейското управление в гр. Казанлък докато беше разпитван от двама полицаи във връзка с кражби и обири. Съдът намери, че е малко вероятно Стефанов да се е опитал да избяга през прозореца, както е бил с белезници, което твърдят полицаите. Той постанови, че органите не са изпълнили задължението си за адекватно и ефективно разследване във връзка с инцидента, факт, който е попречил на установяването на причините за смъртта на Стефанов. Заедно с това, Съдът намери и нарушение на забраната за нечовешко отнасяне (член 3), тъй като държавата не успя да даде убедително обяснение за произхода на установените множество наранявания по цялото тяло на починалия, които е малко вероятно да са причинени само от падането.

2. Защита от изтезания, нечовешко и унижително отнасяне и наказание

През 2006 г. законодателството, гарантиращо защитата от изтезания, нечовешко и унижително отнасяне и наказание в България остана неререформирано. Не бяха направени необходимите промени в *Наказателния кодекс*, за да се криминализира изтезанието, както през юни 2004 г. препоръча за пореден път Комитетът на ООН против изтезанията.⁴ Условието в много от местата за лишаване от свобода продължиха да бъдат нечовешки.⁵

И през 2006 г. БХК получи много заслужаващи доверие жалби за изтезания и малтретиране на лица, задържани от полицията. В края на 2006 г. изследователи на организацията анкетираха лишени от свобода от четири затвора (Пловдив, Плевен, Белене, Бобовдол) за условията на тяхното задържане и предварително разследване. Изследването е представително за четирите затвора, но не е представително за системата като цяло. То обхваща лишението от свобода с влязла в сила присъда, чиито досъдебни производство са започнали след 1 януари 2005 г. В сравнение с подобно изследване през 2005 г. в същите затвори, новото изследване показва съвсем лек спад на оплакванията от употреба на сила при задържането и вътре в полицейските управления. През 2005 г. 23,2% от анкетирания в тези затвори съобщиха, че спрямо тях е употребена физическа сила при арестуването срещу 20,1% през 2006 г. Относителният дял на лишението от свобода, които съобщиха, че спрямо тях е употребена физическа сила след като са били отведени в полицейското управление през 2005 г. бе 23,2% срещу 20,8% през 2006 г. Като се има предвид,

4 Виж: *Правата на човека в България през 2004 г.*, Годишен доклад на Български хелзинкски комитет.

5 Виж по-долу: **Условието в местата за лишаване от свобода.**

че данните от изследването през 2005 г. показаха повишение на дела на лишените от свобода, които се оплакаха от употреба на сила вътре в полицейските управления в сравнение с резултатите от подобна анкета от 2004 г.⁶ може да се заключи, че през последните три години на практика е налице застой и стагнация след започналото през 2000 г. прогресивно намаляване на относителния дял на оплакванията. Ситуацията предизвиква особена дагриженост като се има предвид и увеличеният достъп до адвокатска защита по време на досъдебното производство през 2006 г.⁷

През 2006 г. се възродиха практиките на масирани полицейски рейдове в ромски квартали, особено популярни през 90-те години, с безогледна употреба на сила и помощни средства, включително срещу жени и възрастни хора. Както ръководството на Министерството на вътрешните работи, така и системата на правосъдие реагираха неадекватно на получените жалби.

По сведения на очевидци, на 21 август 2006 г. след полунощ група полицейски служители от София навлязоха в ромския квартал «Христо Ботев» по сигнал на граждани, че се вдига силен шум. След скандал с група празнуващи роми, полицаите произвели предупредителни изстрели и наредили на всички да паднат на земята. Н. А., която държала новородено бебе в ръцете си, не пожелала да падне на земята. Един от полицейските служители насочил пистолет към нея и я ударил през лицето. О. В., който се опитал да успокои полицаите, също бил повален на земята. Полицаите ритали и П. Г., след като бил легнал на земята, окован с белезници. Удари понесли и притекли се на помощ жени, които молили полицаите да не бият мъжете. Част от ромите били задържани в Първо РПУ, където по техните думи физическото насилие спрямо тях продължило. Срещу двама от ромите, участници в инцидента, бе повдигнато обвинение за хулиганство, съпроводено със съпротива срещу орган на властта. Действията на полицейските служители не бяха разследвани.

Няколко дни по-късно, на 24 август 2006 г., голям брой полицейски служители блокираха изходите на софийския квартал „Филиповци“. По сведения на очевидци те влезли в много от домовете с взлом, ритали покъщнината и използвали физическа сила срещу обитателите. БХК разполага с медицински свидетелства за нанесени наранявания на няколко потърпевши. Няколко пострадали са подали сигнали до Софийска военнокръжна прокуратура (СВОП). Подадени са и сигнали до Столична дирекция „Полиция“ (СДП) за проверка дали са налице основания за образуване на дисциплинарни производства срещу полицаите. СВОП и СДП образуваха предварителни проверки, които обаче не приключиха до края на годината.

Друг случай на свръхупотреба на сила бе акцията на полицията и жандармерията от 13 октомври 2006 г. в пазарджишкия ромски квартал „Изток“. Тя се проведе по повод възникнал битов скандал между две съседски

6 Виж: *Правата на човека в България през 2005 г.*, Годишен доклад на Български хелзинкски комитет, март 2006 г.

7 Виж по-долу: **Независимост на съдебната власт и справедлив процес.**

ромски семейства. Очевидци съобщиха, че създалото се напрежение прерастнало във физическа саморазправа между 15 мъже и жени от двете семейства. Събрала се тълпа от около 50 души, които наблюдавали случващото се. Пристигналият полицейски патрул повикал подкрепление, по-късно през нощта пристигнала и жандармерията. Жандармеристите, около 150 на брой, влезли насилствено в около 200 къщи. Потърпевшите разказват, че са били обиждани и нагрубявани, изкарвани от къщите им и накарани да легнат на земята, удряни и ритани. Нанесени са и значителни имуществени щети. Засегнати са около 200 ромски семейства, включително и хора, които по никакъв начин не са участвали в битовия скандал. Пострадали от физическо насилие са около 20 души, които имат медицински свидетелства. При все това извършените от прокуратурата и полицията в гр. Пазарджик проверки не откриха данни за свръхупотреба на физическа сила и помощни средства.

На 18 юни 2006 г. служители на специалното полицейско подразделение, т.нар. „барети“, устройха масов побой над граждани в дискотеки в гр. Варна по време на полицейски проверки. Според свидетелствата на няколко потърпевши, освен побоите, баретите принуждавали хората да лаят като кучета. „Беше като при Пиночет“ – така оцени ситуацията председателят на борда на директорите на туристическото дружество „Св. св. Константин и Елена“ Николай Николаев.⁸ В началото на 2007 г. потърпевши от инцидента не знаеха нищо за полицейско или каквото и да било друго разследване на инцидента.

През 2006 г. Европейският съд по правата на човека в Страсбург постанови няколко решения, с които осъди България за нарушаване на забраната за нечовешко и унижително отнасяне (член 3 от ЕКПЧ). На 2 февруари 2006 г. съдът постанови своето решение по делото *Йончев срещу България*. В него той установи нарушение на чл. 3 заради условията, при които жалбоподателят е бил поставен по време на своето задържане в следствения арест в Пловдив. Жалбоподателят бил държан повече от шест месеца в килия от 20 кв.м. с още трима арестанти, без легла и прозорци в килията, принуден да спи на циментовия под, който покривал само с мръсни одеяла. Той можел да напуска килията за две-три минути два пъти на ден, за да отиде до тоалетна, а по отношение на възможността да се къпе – имало понякога периоди от по 30-40 дни, през които не му било позволявано да се изкъпе. Съдът намери, че някои аспекти от тези условия, макар и да не са имали предназначението да унижат задържаните, представляват несъмнено унижително третиране. Подобряването на голяма част от тези условия не са изисквали инвестирането на значителни финансови ресурси от страна на държавата. Заедно с това съдът намери, че българският съд е бил прекалено формалистичен, когато е отхвърлил искането на жалбоподателя за обезщетение по Закона за отговорността на държавата, заради нечовешките условия в ареста, с аргумента, че Йончев не е успял да

8 В. „Дневник“, 20 юни 2006 г.

докаже със свидетелски показания претърпените от него емоционални страдания и вреди. Съдът подчерта, че този ограничен подход на българския съд превръща голям брой подобни дела в недоказуеми и довежда до невъзможност на пострадалите да получат компенсация. Поради това той намери, че жалбоподателят не е разполагал с ефективно средство за защита и следователно чл. 13 от ЕКПЧ също е бил нарушен.

Подобно на делото *Йончев*, на 12 ноември 2006 г. ЕСПЧ постанови решение по делото *Стайков срещу България*. Жалбоподателят прекарал близо седем години в малка килия във Варненския затвор, в която живеели между трима и четирима души, често с възможност да ползва топла вода само веднъж на месец, а в следствия арест – и без възможност да излиза въобще за разходки на открито. През време на задържането си той се е разболял от туберкулоза. Съдът намери, че тези условия в комбинация с прекалено дългия период на задържането, представляват нечовешко и унижително третиране.

На 10 август 2006 г. ЕСПЧ произнесе решение по други две подобни дела – *Добрев срещу България* и *Йорданов срещу България*, по които намери нарушение на чл. 3 от ЕКПЧ заради условия на задържане в следствия арест в Пазарджик. Там жалбоподателите са били държани за период от два, съответно три месеца, в пренаселени килии, намиращи се под нивото на улицата, без дневна светлина и чист въздух, без топла вода и сапун. На задържаните не е бил осигуряван никакъв достъп до печатни материали и книги или извършването на физически упражнения и физическа подготовка. При тези обстоятелства съдът счете, че условията, при които жалбоподателите са се намирали, отиват отвъд нормално приетата степен на страдание, с която се свързва задържането под стража.

На 26 февруари 2006 ЕСПЧ се произнесе по делото *Цеков срещу България* във връзка с оплакване за неправомерно използване на огнестрелно оръжие от страна на полицейските органи. Жалбоподателят, гражданин от ромски произход, който се движел с каруца, натоварена с царевица, не се подчинил на заповед на полицейски патрул да спре, при което полицаите, след като отправили предупреждение, че ще използват оръжие, изстреляли няколко куршума, един от които засегнал жалбоподателя. Съдът намери, че българският закон не дава достатъчна правна защита на лицата срещу неправомерно засягане на тяхната физическа цялост, тъй като дава твърде широки възможности на полицаите да прибегват до огнестрелно оръжие независимо от сериозността на престъплението или опасността, която представлява преследваното лице. Заедно с това съдът установи, че употребата на смъртоносно оръжие в конкретния случай не е било необходимо и пропорционално, а разследването на инцидента е било неадекватно.

На 22 юни 2006 г. ЕСПЧ се произнесе по още едно дело, касаещо неправомерни действия на полицейските органи. По делото *Казакова срещу България* жалбоподателката се оплака, че при ареста ѝ е станала жертва на полицейско насилие. Съдът, макар да реши, че не е установено „отвъд всяко разумно съмнение“, че нанесените травми са следствие на действията на

полицаяте, намери, че държавата все пак не е изпълнила задължението си да разследва ефективно и в пълнота жалби за полицейско насилие. Поради това той постанови, че е била нарушена забраната за нечовешко отнасяне.

3. Право на свобода и сигурност на личността

През 2006 г. Европейският съд по правата на човека в Страсбург се произнесе по голям брой решения срещу България за нарушаване на правото на свобода и сигурност на личността. По общо 17 различни дела съдът намери нарушение на някоя от хипотезите на чл. 5 от ЕКПЧ. В голямата си част това отново бяха дела отпреди реформата на наказателния процес, която влезе в сила от началото на 2000 г., и засягаха правомощия на прокуратурата и следствието, които бяха премахнати с тази реформа. Друга част от решенията установяват нарушение поради прекалената продължителност на досъдебното производство по наказателните дела.

През годината ситуацията с правото на свобода и сигурност на личността се подобри в рамките на наказателния процес с влизане в сила на новия *Наказателно-процесуален кодекс* от април 2006 г., макар че той не преодоля някои от съществуващите проблеми и създаде нови.⁹ Подобри се и достъпът до адвокатска защита на досъдебното производство.

Настаняването в социални домове за лица с психични затруднения продължи да бъде сериозен проблем с правото на лична свобода и сигурност през годината. Тези настанявания стават по административен ред, без съдебен контрол и, както БХК нееднократно отбеляза в процеса на своето наблюдение, са често произволни. Законодателството, регулиращо настаняването, не бе променено през годината.

Друг проблем през 2006 г. бяха настаняванията по реда на *Закона за борба срещу противообществените прояви на малолетните и непълнолетните*. Макар процедурата да бе усъвършенствувана с измененията на този закон през 2004 г. много от настаняванията продължиха да бъдат произволни поради лошия достъп до правна помощ и неравенството на страните по време на процедурата. Настаняването в домовете за временно настаняване на малолетни и непълнолетни, което може да бъде до два месеца продължи да бъде по административен ред, без съдебен контрол в нарушение на международните стандарти.

4. Независимост на съдебната власт и справедлив процес

⁹ Виж по-долу: **Независимост на съдебната власт и справедлив процес**.

Проблемите на правораздаването продължиха да бъдат обект на сериозна загриженост от страна на Европейската комисия и в двете оценки на напредъка в процеса на присъединяване на България към Европейския съюз, които тя направи през март и през септември 2006 г. През април влезе в сила приетият през октомври 2005 *Наказателно-процесуален кодекс*. Според експерти, чието становище БХК потърси в началото на 2007 г., той е значително по-усъвършенстван от стария и е съобразен с европейските стандарти в областта на наказателното правораздаване. Като най-положителен елемент експертите сочат наличието на диференцирани процедури с различни срокове, които дават възможност за съкращаване и бързо приключване на досъдебното производство. Друг позитивен момент е разширяването на правата на пострадалия по делата от общ характер, включително в досъдебното производство, както и въвеждането на възможността за издаване на т. нар. „ограничителна заповед“ от съда за защита на свидетелите, когато се намират под заплаха. Добре работи и регулацията във връзка с функциите на наблюдаващия прокурор, както и възможността обвиняемият сам да поиска делото да бъде внесено в съда след изтичане на две години за тежки престъпления, съответно една година за останалите случаи, от началото на досъдебното производство. Макар и двете фигури, тази на наблюдаващия прокурор и възможността за внасяне на делото в съда от обвиняемия да съществуваша и в предишната уредба, през 2006 г. се натрупа положителна практика по прилагането им.

Въпреки тези позитивни страни, експертите посочват и множество критични моменти в новата регулация. При силното свиване на правомощията на следствието и разширяването им в полза на дознателите при разследването не бе отчетена неподготвеността и липсата на компетенции на полицейските органи за тези нови правомощия. Макар да бяха разширени правата на пострадалите, тези промени останаха само в рамките на делата от общ характер, но не обхванаха и делата, по които се предлага освобождаване от наказателна отговорност с налагане на административно наказание. Новите съкратени срокове, определени за съдебната фаза, са трудни за спазване от страна на съдилищата поради крайно ограничената материална база и липса на съдебни зали, особено в големите градове. Трудност създава прилагането на закона за съдилищата и поради лошата материална обезпеченост на повечето от тях. Така например липсата на второ копие на преписките за съда и необходимостта да изчакват органите на досъдебното производство да им я препратят затруднява съдиите да прилагат надлежно свои правомощия, например да издават „ограничителна заповед“ за защита на свидетеля.

Положителните развития в сферата на правосъдието включиха също така значителното увеличаване на бюджета на съдебната власт през 2006 г.; законодателното въвеждане на случайното разпределяне на делата в съдилищата, прокуратурите и следствието; засилената програма за обучение на магистрати.

Наред с това в двата доклада на Европейската комисия се посочват редица общи и специфични проблеми на правосъдната система в България. Те включват корупцията и продължаващото незадоволително водене на делата за организирана престъпност и икономически престъпления. Комисията изрази загриженост и по повод недостатъчната обективност и прозрачност при оценката на качеството на работа на магистратите.

През 2006 г. Европейският съд по правата на човека в Страсбург прие голям брой решения срещу България и в областта на нарушаване правото на справедлив съдебен процес. В общо 19 решения на ЕСПЧ бе установено нарушение на чл. 6 на *Конвенцията*. В голямата си част тези решения, 11 на брой, касаеха нарушение на изискването за разумен срок за гледане на съдебните дела по наказателните производства (например делото *Василев срещу България* от 2 февруари 2006 г., наказателно производство, продължило около 11 години, или делото *Пеков срещу България* от 30 март 2006 г., наказателно производство, продължило близо десет години). Съдът за поредна година подчерта в някои от тези решения, че по българското законодателство не съществува правно средство за защита по отношение на прекалената продължителност на съдебните производства, а липсата на самостоятелна процедура за обжалване на тази продължителност е нарушение на правото на ефективни средства за защита по чл. 13 на *Конвенцията*. В други дела бе проблем неосигуряването на безплатна адвокатска защита по наказателни дела (*Падалов срещу България* от 10 август 2006 г.), или забавата от страна на властите на изпълнението за съдебно решение, с което на жалбоподателя е било присъдено обезщетение (делото *Рахбар-Пагард срещу България* от 6 април 2006 г., по което властите близо две години са забавили изпълнението на решението).

5. Свобода на мисълта, съвестта, религията и убежденията

През изминалата година не бяха направени изменения в законодателството, регулиращо отношенията между вероизповеданията и държавата. Тези отношения продължават да се уреждат от приетия на 20 декември 2002 г. *Закон за вероизповеданията* (ЗВ) с всичките му недостатъци, отбелязани от български и международни наблюдатели на правата на човека в България. Никакви стъпки не бяха предприети и през 2006 г. за внасяне на поправки в този закон или за приемане на нов, съобразен с тези критики, както и с препоръките на Парламентарната асамблея на Съвета на Европа в Резолюция № 1390 от 9 септември 2004 г.¹⁰

По данни от късната есен на 2006 г. в страната има регистрирани 75 вероизповедания.

10 Вж. *Религиозната свобода в България през 2004 г.*, Специален доклад на Фондация “Толерантност” и Български хелзинкски комитет, София, юни 2005 г. достъпен на: <http://www.bghelsinki.org/>.

Политиката на правителствата от последните години за насилствено обединяване на двете враждуващи крила в Българската православна църква не се промени и през 2006 година. Както и през 2005 г. властите не направиха нищо за да върнат статуквото от преди полицейската акция от 20-21 юли 2004 г., когато над 100 църкви и други сгради, стопанисвани от т. нар. „Алтернативен синод“ на БПЦ бяха атакувани, свещениците, служещи в тях бяха прогонени, а повечето от тях, чрез заплахата да изгубят препитанието си, бяха принудени да се покаят и да признаят одобрявания от правителството Свети Синод на БПЦ, воден от Патриарх Максим.¹¹ Освен това, също както и през 2005 г., никакви стъпки не бяха предприети за връщане на изгонените от постове им, заемани до 20 юли 2004 г. свещеници, за връщане на храмовете и другите помещения на стопанисвалия ги до полицейската акция „Алтернативен синод“ или за започване на някакви действия за търсене на отговорност от поръчителите и извършителите на бруталното полицейско нападение от лятото на 2004 г. Както и през 2005 г. свещениците, принадлежащи към „Алтернативния синод“, служат в т. нар. „Църква на открито“, разположена на мястото на бившия мавзолей на Георги Димитров.

През 2006 г. нямаше съществени развития по започналите през 2005 г. над 80 дела пред Европейския съд по правата на човека в Страсбург (ЕСПЧ) по повод споменатата по-горе полицейска акция за нарушение на редица разпоредби от Европейската конвенция за правата на човека и основните свободи (ЕКПЧОС). Тези дела бяха заведени направо пред ЕСПЧ, защото нападението над храмовете и превземането им е станало по нареждане на Върховната касационна прокуратура по реда на чл. 118, предишна ал. 3, сега ал. 5 от *Закона за съдебната власт*, която изключва обжалване и протест. По тях ищци са над 800 души – миряни и свещеници. Това е най-голямото дело, водено от български граждани пред ЕСПЧ досега.¹²

Както и през 2005 г., но в по-малка степен, обществената атмосфера към т. нар. „нетрадиционни вероизповедания“ не бе позитивна. Израз на тези настроения стана

проведената между 10 и 12 ноември 2006 г. тридневна национална конференция, озаглавена „Новите религиозни движения – проблеми и перспективи на прага на ЕС“ , организирана от НПО, наричащо себе си „Център за проучване на новите религиозни движения“ и от проблемната група „Религия и национална сигурност“ на Института за философски изследвания на БАН. Там се насъска омраза на религиозна основа, разнесоха се позабравените вече призови за „внимание към опасностите от новите религиозни движения“, много от които „имат не само религиозни, но и политически и демографски цели“. Все пак следва да се отбележи, че представителите на държавата – на Народното събрание и на Дирекция

11 За повече подробности, вж. цитирания в предходната бележка доклад.

12 За повече подробности виж: *Правата на човека в България през 2005 г.*, Годишен доклад на Български хелзински комитет, март 2006 г., достъпен на: <http://www.bghelsinki.org>.

„Вероизповедния“ при Министерския съвет са заели една относително сдържана и балансирана позиция, за разлика от много оратори, произхождащи от академичните среди.¹³

През 2006 г. имаше няколко сериозни нарушения на религиозните права на български граждани, изповядващи мюсюлманска религия, както и подклаждани от крайно националистически политически сили като партия „Атака“ прояви на враждебност и омраза към тази религия и към хората, които я изповядват. Най-характерна за тази омраза и враждебност бе кампанията, организирана през юни и юли от „Атака“ срещу високоговорителите, предаващи молитвите на мюзина от върха на минарето на джамията „Баня баши“ в София. Тази партия започна да събира подписи пред джамията, публикува десетки материали в едноименния си вестник и излъчи много предавания на партийната Телевизия СКАТ, насочени срещу „шума, произвеждан от джамията“. Предлогът бе, че силата на звука на мюсюлманските молитви оскърбява чувствата на православните и смуцава почивката на хората, въпреки че в излъчването на този звук не настъпи никаква промяна през 2006 г. През юли бе организиран и митинг от привърженици на тази организация, изпълнен с войнствени призови за премахване на високоговорителите от джамията. За съжаление, в тази антирелигиозна и ксенофобска акция се включиха и някои политици. Кметът на София Бойко Борисов поиска със специално писмо звукът от високоговорителите да бъде намален, а депутатът от ДСБ д-р Николай Михайлов заяви, че „около джамията няма компактно мюсюлманско население“, поради което звука на високоговорителите най-малкото трябва да бъде намален. Но в София „компактно мюсюлманско население“ няма от повече от един век. Лидерът на ВМРО Красимир Каракачанов също активно се включи в кампанията заявявайки, че звукът от джамията му пречи. По същото време в няколко други града местни националисти организираха подписки срещу местните джамии.

На 27 юни Комисията за защита от дискриминация (КЗД) произнесе решение по случая на две момичета-мюсюлманки от Смолян, които желаят да посещават училище със забрадки на главите си. Делото бе образувано по жалба на Обединението за ислямско развитие и култура (ОИРК), неправителствена организация от Смолян, срещу решението на ръководството на Професионалната гимназия по икономика „Карл Маркс“ в същия град да забрани на абитуриентките-мюсюлманки Ф. К. и М. В. да носят в училище предписаните от религията им забрадки, покриващи косата, но не и лицето, под предлог наложената в училището униформа. Комисията реши, че училищното ръководство е дискриминирало не момичетата, на които е забранило да носят забрадките си, а останалите няколкостотин ученици, които не носят забрадки. Тя наложи глоби на Регионалния инспекторат на

13 За повече подробности виж: Асен Генов, *Как през 2006 г. България мисли новите религиозни движения*, „Обектив“, бр. 137, ноември 2006 г.

образованието и на Министерството на образованието и науката за това, че са допуснали тази дискриминация. Но може би най-абсурдното в това решение на КЗД бе това, че тя наложи на жалбоподателите глоба от 250 лева за „подбуждане към дискриминация“.

На 4 септември 2006 г. Окръжна прокуратура – Благоевград внесе в съда искова молба, с която иска от Окръжният съд да прекрати сдружението с нестопанска цел „Ахмадия“, защото то „извършва дейност, която противоречи на закона, дейност, противна на обществения ред и на добрите нрави“. Според прокуратурата сдружението с нестопанска цел „Ахмадия“ осъществява дейност, насочена към популяризиране на ахмадийското религиозно учение, което съществено се отличава от общоприетата доктрина на исляма. От полицията при обиск бяха иззети и книги с религиозно съдържание, сред които „Някои отличителни черти на исляма“ с автор Хазрат Мирза Гулан Ахмад, основател на Ахмадийската мюсюлманска общност. Те бяха представени по делото като доказателства. Според прокуратурата наличието на тези книги и просветната дейност, която „Ахмадия“ върши, са присъщи на регистрирана по Закона за вероизповеданията религиозна общност. Тя посочи, че „извършваната от сдружението ... дейност противоречи на разпоредбата на чл. 27, ал. 1 от Закона за вероизповеданията (ЗВ)“. Според този член от ЗВ само регистрирани по реда на ЗВ религиозни общности могат да създават сдружения за „за подпомагане и популяризиране на определено вероизповедание, което е със статут на юридическо лице“. Освен това тези НПО нямат право да осъществяват дейност, която представлява публично практикуване на вероизповедание. След констатира, че сдружението „Ахмадия“ не е регистрирано по ЗВ, прокуратурата поиска то да бъде закрито от съда. „Ахмадия“ е искала да бъде регистрирана като вероизповедание, но СГС е отказал и този отказ е потвърден от по-горния съд. Прокуратурата също така заяви, че „в подкрепа на този довод (че дейността на сдружението е „противна на обществения ред и добрите нрави“) е участието в контролния съвет на сдружението с нестопанска цел на лицето Рифат Джахан Ара (пакистански гражданин), за което при полицейските проверки е установено, че е член на преследвана от законодателството в Пакистан ислямска секта „Ахмадия Муслим Джамаат“.

Следва да се отбележи, че СГС отказа на ахмадийците статута на вероизповедание със съвсем формални доводи: в устава верското убеждение не било изложено достатъчно ясно, не било отговорено в него на въпроси като какво е отношението на ахмадийците към брака и полигамията, какъв е възгледът им за устройството на държавата и управлението и като мюсюлмани ли се определят ахмадийците или не. Обосновано е предположението, че истинската причина за отказа е мнението на Главното мюфтийство на мюсюлманите в България, за чието съдържание можем да съдим по следния откъс от експертното становище на Дирекцията по вероизповеданията по делото: „Учението му (на основателя Мирза Гулям Ахмад) не се приема от от

ислямския свят и се счита за ерес или сектантство. Съществените моменти, по които то се отличава от ортодоксалния ислям са изброени в становището на Главното мюфтийство...”

Ахмадийците са религиозна общност с милиони последователи по цял свят, включително в страни-членки на Европейския съюз. Чрез отказа си – по всяка вероятност повлиян от теологичните възражения на Главното мюфтийство – да признае ахмадийците за вероизповедание съдът нарушава принципът за теологичната неутралност на държавата в отношенията ѝ с религиозните общности. А чрез използването на дискриминационните и неясни разпоредби на ЗВ, които забраняват на гражданите, които не са част от дадено вероизповедание, да развиват религиозно-просветна дейност, на българските граждани-последователи на ахмадийската доктрина се забранява, в крещящо нарушение на техните религиозни права, изобщо да изповядват и разпространяват доктрината си.

6. Свобода на изразяване и достъп до информация

Състоянието на свободата на изразяване в България през 2006 г. бе белязано от две основни тенденции: засилен политически натиск към медиите, довел до заплахи и уволнения на журналисти и засилваща се комерсиализация, която доведе до значително стесняване на спектъра и намаляване на обема и честотата на обсъждане на обществено значими проблеми, особено на такива, свързани с положението на маргинализирани групи от населението. Комерсиализацията доведе до изчезването през годината на едно от последните радиа с обществена насоченост – Радио „Нова Европа”, наследникът на „Свободна Европа”. Наред с това имаше груби нарушения от радио и телевизионни оператори на *Закона за радио и телевизия*, включително такива, свързани с расистка и антимащинствена пропаганда. Етичният кодекс на журналиста не успя да заработи ефективно през годината.

Един от най-фрапантните случаи на политическа злоупотреба с административен ресурс, насочена срещу разследващата функция на журналистиката, бе публикуването през май на досието на популярния водещ на високорейтинговото предаване на Нова телевизия “Коритаров live”. Оповестяването на факта, че Георги Коритаров е бил агент на Държавна сигурност, бе в разрез със закона. Бе явно, че вътрешният министър Румен Петков използва цялата си власт, за да накаже остро критичните предавания на Коритаров за бездействието на МВР по разкриване на извършителите на на шумели убийства напоследък. Последната провокация към нервите на вътрешния министър, преляла чашата, бе особено настойчивото “ровене” на водещия Коритаров в случая с полицейското убийство на Ангел Димитров – Чората.¹⁴ Журналистическата колегия се възмути от двойнствения морал на

14 Виж по-горе: **Право на живот**.

Георги Коритаров да бъде защитник на демократичните свободи, от една страна, а от друга, бидейки доносител на ДС, сам да е бил флагрантен нарушител на човешките права. Същевременно, ефектът от акцията на вътрешния министър бе правилно разчетена от колегията – това бе акция за сплашване на свободата на словото.

По време на кандидат-президентската кампания през октомври журналистът от bTV Иво Инджев бе принуден да напусне телевизията. Сред колегията бе общоизвестен фактът, че пръст в отстраняването на журналиста имаше тогавашният държавен глава и кандидат за втори президентски мандат Георги Първанов. Причината - бил подразнен от "нездравото любопитство" към имотното му състояние, което журналистът Инджев прояви в предаването си „В десетката“. На 8 октомври в ефира водещият на популярното предаване огласи информация, предварително обявена от него за “непроверена”. Според тази информация първият човек в държавата притежавал мезонет на централен булевард в София. Макар при самото съобщаване на информацията журналистът да заяви, че става дума за непроверена информация, резултатът не закъсна. Той бе принуден да подаде оставка с официалната формулировка “по взаимно съгласие”, а предаването "В десетката" спря да се излъчва. Самият Инджев по-късно заяви чрез БТА: “Не смятам, че съм уволнен от bTV, а от президента“. Опозиционни политици прецениха отстраняването на Инджев като “цензура, каквато не е била налагана откакто е установена демокрацията в България“. То представляваше едно двойно сплашване: веднъж от властите към bTV и втори път към всички останали журналисти, работещи в другите медии.

Аналогичен с отстраняването на Иво Инджев бе случаят с русенската кореспондентка на БНР Наташа Димитрова. На пресконференция в Гюргево на 17 януари 2007 г. журналистката помоли вътрешният министър Румен Петков да коментира дали ще възстанови на работа директора на жандармерията Живко Живков след отказа на прокуратурата да образува предварително производство срещу него поради липса на достатъчни доказателства за престъпление. В отговора си вътрешният министър се скара на журналистката заради този зададен на чужда територия “неудобен” въпрос. Непосредствено след тази реакция на министър Петков Димитрова бе незабавно наказана от генералния директор на радиото Поля Станчева с последно предупреждение за уволнение. Часове по-късно тази заповед бе отменена пак от Станчева. Журналистите от „Хоризонт“ реагираха светкавично с протестна подписка. Случаят с Наташа Димитрова – се казва в подписката – е „христоматиен пример за недопустимо държане на висш представител на властта“. Те поискаха министър Петков да се извини публично на българските медии за недопустимото си поведение. Впоследствие вътрешният министър отрече да се е месил по какъвто и да начин в работата на журналистите и да е оказвал натиск над ръководството на държавното радио. Симптоматично бе и поведението в този казус на генералната директорка Поля Станчева. Тя бе цитирана от авторитетни български медии да казва, че „БНР има национално отговорна

позиция и не бива да става източник и проводник на подобни теми". Кореспондентката била от провинцията – каза пред медиите още Станчева – и не била информирана за приоритетите на работата в националното радио. Генералната директорка, чиито втори мандат изтича след няколко месеца, не обясни защо ако журналистката е била „некомпетентна“, толкова бързо отмени заповедта за наказанието ѝ.

След спирането на “В десетката” по bTV настъпи нова метаморфоза на публицистиката. Последното дискусийно предаване там “Сеизмограф” стана “Пирамида”. В него мястото на рационалния дебат по обществено значими теми зае една шоу, целящо привличане на зрителски гласове чрез скъпи sms-и. В БНТ сериозното предаване “Вижте кой” с водещи Евгения Атанасова и Ирина Недева също претърпя трансформации. Годици наред в предаването намираха място отзивите на участници в публиката за това как да се намали агресията в училище, как да се промени отношението към аутсайдерите в обществото. Това бяха предавания, в които се правеше опит да се търси отговор на въпроса “как?” по въпроси, които днес вече никой не задава, защото отговорите им са част от черната хроника в новините. Сега диалогът в пространството на това предаване се зае във все по-голяма степен от политически лидери от управляващата коалиция.

Изтеклата 2006 година отбелязва истински пик в комерсиализацията на българските медии. Радио и телевизионните оператори започнаха да използват прогресиращо ефира за комерсиални цели. Засили се относителният дял на телевизионните игри на живо. Зрителите бяха въвличани в най-различни предавания, чиято основна цел бе измъкването от тях по различни начини на пари. Състоянието на коментарните предавания в тв ефира отбеляза сериозни дефицити. Те се ограничиха до събирането и монтирането на различни тривиални позиции. Примитивни телевизионни игри като “Биг Брадър” и “Сблъсък” започнаха да се разиграват като изразители на обществения интерес и с претенции за обществен коректив.

Един от най-ярките симптоми на комерсиализацията на медиите през годината стана закриването на Радио “Нова Европа” (бившето “Свободна Европа”) и превръщането му в комерсиалното радио “Z-Rock”. Това стана чрез предаване на управлението на фондацията-собственик на радиото на лица, приближени до един от най-големите собственици на рекламни агенции и медии. Роля в тази схема имаха както определени публични личности, така и Съвета за електронни медии, който бързо одобри промяна в лиценза на бившата “Нова Европа”. В резултат общественото радио бе унищожено и на неговото място се появи радио, чиято програмна схема бе изцяло доминирана от рок музика. На 8 януари 2007г. БХК проведе специална кръгла маса под заглавие “Как и защо бе закрито Радио Нова Европа”. На нея мониторингът, който бе поръчан от БХК показва, че новото радио “Z-Rock” не изпълнява своите ангажименти, свързани с програмната схема.

През 2006 г. свободата на словото бе предмет на едно решение на Европейския съд по правата на човека в Страсбург по делото *Райчинов срещу България* от 20 април 2006 г. Жалбоподателят, който по време на процесните събития през 1993 г. бе висш служител на Министерството на правосъдието, бе осъден за обида на публичен служител, тъй като казал по отношение на тогавашния заместник-главен прокурор, че той не бил „чист човек“ по отношение на финансовите въпроси на съдебната система. Делото било заведено по инициатива на главния прокурор, като заместник-главният прокурор не бил страна в процеса и не бил подал искане за присъждане на обезщетение за вреди. Жалбоподателят бил осъден да заплати глоба от 3 хиляди лева. Съдът намери нарушение на свободата на словото, като подчерта утвърдения в практиката си принцип, че висшите длъжностни лица, поради ролята, която заемат в обществото, трябва да търпят по-голяма степен на критика от обикновените граждани, особено когато тази критика допринася за обществения дебат, както е в конкретния случай. Съдът подчерта също така непропорционалността на наложената наказателна, а не гражданска или дисциплинарна, например, отговорност. В тази връзка той напомни, че поради доминантна си позиция, тези, които са на власт трябва да се въздържат от прибегване до налагане на наказателна отговорност, особено когато е възможно да използват и други средства за отговор на неоправданите нападки от страна на техните опоненти.

През 2006 г. не настъпиха никакви съществени промени в законодателната рамка, регулираща достъпа до информация. По данни на Програма Достъп до информация, информацията, която търсеха заявителите, варираше в широки граници. Най-често се търсеше информация за дейността на държавните органи и органите на местно самоуправление, отнасяща се до сключени договори с частни фирми въз основа на проведени обществени поръчки и концесии. През годината бе актуален интересът към достъп до документите на бившите служби за сигурност, свързан и с кампанията за законодателно уреждане на достъпа до тях. Продължи да бъде проблематичен въпросът с информацията, която се съдържа в публичните регистри. Много от тях на практика не функционираха като такива, т.е. получаването на информация от тях не бе безпроблемно. Интерес представляваше информацията, свързана с незаконно строителство. Активно се търсеше и информация относно състоянието на околната среда.

През годината продължи да се наблюдава тенденция към разширяване приложното поле на ограничението, свързано със защитата на интересите на трето лице. Така например по делото на „Център на неправителствените организации в Разград“ срещу отказ на кмета на Разград да предостави разходния документ за платена във в-к „Дума“ реклама, Върховният административен съд (ВАС) потвърди като касационна инстанция отхвърлянето на жалбата. Според съдиите, от една страна офертата на вестника за реклами е публична и известна на жалбоподателя, но, от друга страна, вестникът бил

изразил несъгласие за предоставяне на данните, което трябвало да се уважи. Проблемът обаче е, че по този начин общинските сделки остават непрозрачни, което е предпоставка за корупция и неефективно управление.

В друг случай вестник "Труд" обжалва изричен отказ на министъра на земеделието и горите да предостави информация за решенията, с които е възстановено право на собственост върху гори в планината "Рила" на бившия министър-председател на България Симеон Сакскобурготски. Посоченото основание за отказ е липса на съгласие за предоставяне на информацията от страна на г-н Сакскобурготски. През декември ВАС обяви делото за решаване, но все още не е постановено решение.

От особена важност е решението на Софийски градски съд от април по делото на журналиста Христо Христов (в. "Дневник") срещу отказ на директора на Националната разузнавателна служба да предостави достъп до архивни материали на бившите служби за сигурност, свързани с убийството на българския писател Георги Марков в Лондон през 1978 г. С решението си съдът задължи директора на НРС да предостави пълен достъп до поисканата информация, след като изпълни указаната от съда процедура за декласификация на информацията, поради изтекъл срок на защита.

По друго дело ВАС с решение от началото на 2006 г. задължи министъра на външните работи да обяви каква е била официалната реакция на България по повод демонтиране на паметник на хан Аспарух в Украйна. През 2002 г., по инициатива на неформалната организация "Събор на българите в Украйна", е поставен паметник на основателя на българската държава, който впоследствие е демонтиран. Делото бе заведено през 2004 г. от гражданина Антон Герджиков срещу изричен отказ (на основание подготвителни документи) на министъра на външните работи да предостави информация по случая.

В друго свое решение Върховният административен съд потвърди окончателно, че декларациите за наличие на конфликт на интереси на експертите, извършвали екологичната оценка на АЕЦ "Белене", са публична информация. Министерството на околната среда и водите пазеше в тайна декларациите на експертите, изготвили доклада за оценка на въздействието върху околната среда на АЕЦ "Белене" с твърдението, че тези декларации представляват защитени лични данни. В същото време регистърът на експертите, извършващи оценка на въздействието на околната среда, е публичен по силата на *Закона за опазване на околната среда*.

7. Свобода на сдружаването и мирното събрание

През 2006 г. свободата на сдружаване в България стана обект на обсъждане в две решения на Европейския съд по правата на човека в Страсбург. Първото дело, *ОМО Илинден и други срещу България*, касаеше сдружаването на македонците в България. Подобно на трите предишни свои решения от 2005 г., касаещи забрани от местните власти на мирни публични мероприятия и

митинги на македонци в България и забраната на политическа партия, в която членуваха основно македонци, съдът и по това дело, с решение от 19 януари 2006 г., намери нарушение на чл. 11 от *Европейската конвенция за правата на човека*. В конкретния случай се касаеше за отказ на съдебните органи да регистрират организацията Илинден на македонците в България. Отказът на българските съдилища посочва множество аргументи, сред които са, че целите на организацията проповядвали сепаратизъм и представлявали заплаха за териториалната цялост на страната, че членството било ограничено само за македонци и следователно било дискриминационно, както и че част от дейностите ѝ, като организиране на мирни събрания и митинги, били политически и поради това само политическа партия може да ги извършва. Съдът намери, че тези аргументи не представляват достатъчно основание за отказ да се регистрира една организация, както и че намесата в правата на сдружаване на тези граждани не е била оправдана и необходима.

По второто дело, *Цонев срещу България* от 13 април 2006 г., жалбоподателят опитал да регистрира Комунистическа партия на България, но българският съд му отказал поради това, че целите на партията проповядвали насилие (основавайки се на употребата на изречението „революционен социално-политически ред“ в устава). Съдът намери нарушение на чл. 11 от *Конвенцията*, тъй като не са били събрани достатъчно доказателства, че партията представлява реална опасност за българското общество, за да ѝ се отказва регистрация.

През 2006 г. в България бяха извършени флагрантни нарушения на правото на свобода на сдружаване и мирно събрание на дискриминационна основа спрямо непопулярни групи. Общинските и съдебните власти не прилагаха по еднакъв начин закона спрямо различните групи. Ярък пример на дискриминационно третиране бе забраната през юни на скромнен протестен митинг пред Софийското кметство на ромите от кв. „Баталова воденица“, чиито единствени домове се подготвяха за разрушаване, без да им бъде осигурено алтернативно жилище. В същото време общинското ръководство позволи на активисти на партия „Атака“ да демонстрират през цялото лято с ксенофобски искания пред джамията в центъра на София.¹⁵ Подобни демонстрации на тази крайно националистическа група бяха толерирани и в други градове на страната.

Македонците в България бяха отново сред най-силно засегнатите от ограниченията на правото на сдружаване и правото на мирно събрание. Макар да получиха възможност да честват две свои традиционни годишнини през април и в края на юли, други техни мирни събрания бяха забранени. На 5 май кметът на Благоевград Лазар Причкапов за пореден път отказа на ОМО Илинден да организира възпоменание пред паметника на Гоце Делчев в града. Забраната бе мотивирана с това, че по същото време на същото място има

15 Виж също: *Свобода на мисълта, съвестта, религията и убежденията и Защита на малцинствата*.

планирано друго събитие. Тази забрана бе потвърдена от Районния съд. Същият мотив бе изтъкнат от кметската управа на Благоевград на два пъти през септември, когато бе забранено честване на две групи македонци по случай “Деня на геноцида”. При това във втората забрана кметът дори не се потруди да уведоми заявителите за кой точно час е заявено мероприятияето, заради което се забранява честването им. И двете забрани бяха потвърдени от Районния съд.

С решение от 30 октомври 2006 г. Софийски градски съд отхвърли искането на учредената по-рано през юни партия ОМО Илинден – ПИРИН. Основанието бе попълване на декларации за членство не саморъчно, а от други лица (подписът под декларациите от членовете не бе оспорен). Съдът бе очевидно пристрастен и допусна груби нарушения на съдопроизводствените правила. Той допусна като доказателство експертна справка на полицията, както и други доказателства, въпреки изричните разпоредби на *Гражданско-процесуалния кодекс*, че неистинност на доказателствата в охранителното производство се установяват по отделен исков ред. Но той не допусна представянето от молителите на допълнителни доказателства, отстраняващи допуснатите пропуски. Отказът от регистрация на партия ОМО Илинден – ПИРИН бе съпроводено от масирана полицейска акция срещу македонци в България, в хода на която те бяха заплашвани и притискани да се откажат от своето членство.¹⁶

В друго пристрастно решение през юни Пловдивският окръжен съд отхвърли молбата за регистрация на сдружение “Национално турско обединение” на Мендерес Кунгюн, обявен от някои медии за краен протурски националист. Мотивите на съда обаче бяха чисто формални, спекулативни и очевидно пристрастни – той реши, че принципите, залегнали в устава на сдружението, имат “политически характер”. През ноември Пловдивският апелативен съд потвърди това решение.

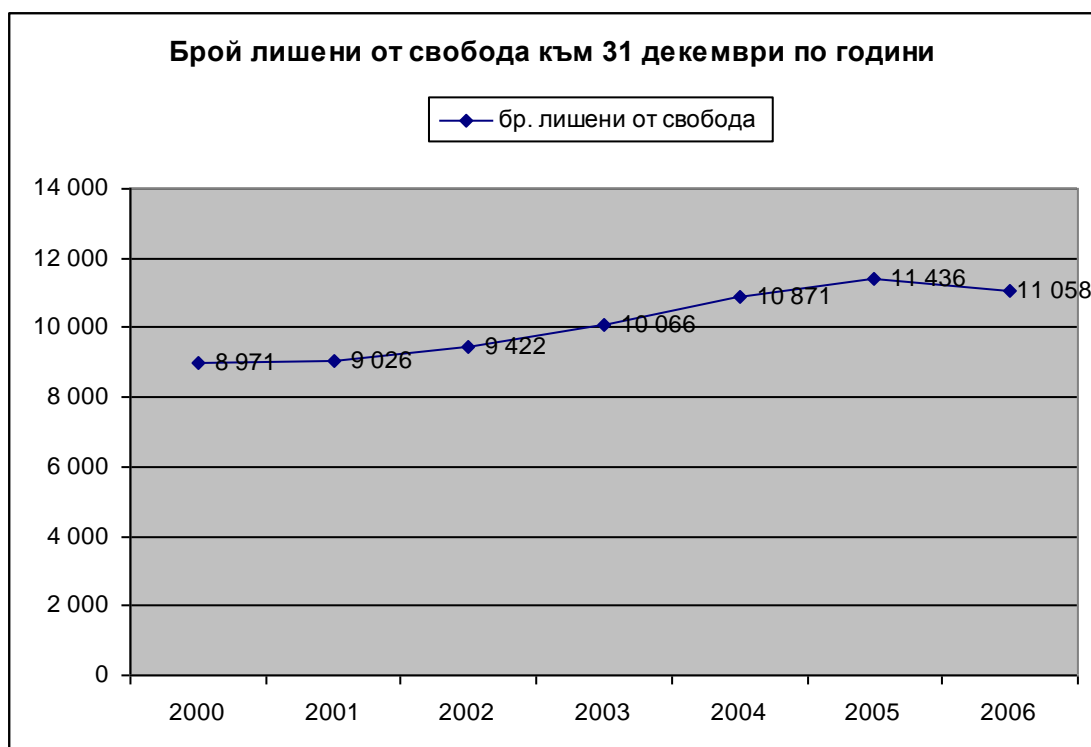
При друг случай на рестриктивна и дискриминационна забрана на мирно събрание през декември, Столична голяма община не разреши на Българската Фалун Дафа Асоциация мирно бдение със свещи на тротоара срещу китайското посолство в София във връзка с репресиите в Китай срещу местни членове на асоциацията. Общинските власти последваха съвета на Министерството на външните работи, което препоръча бдението да е проведе на друго място “като се предприемат необходимите мерки да не бъдат допуснати действия, които биха засегнали традиционно добрите отношения между Р България и КНР”.

8. Условия в местата за лишаване от свобода

Затвори

¹⁶ Виж по-долу: **Защита на малцинствата**.

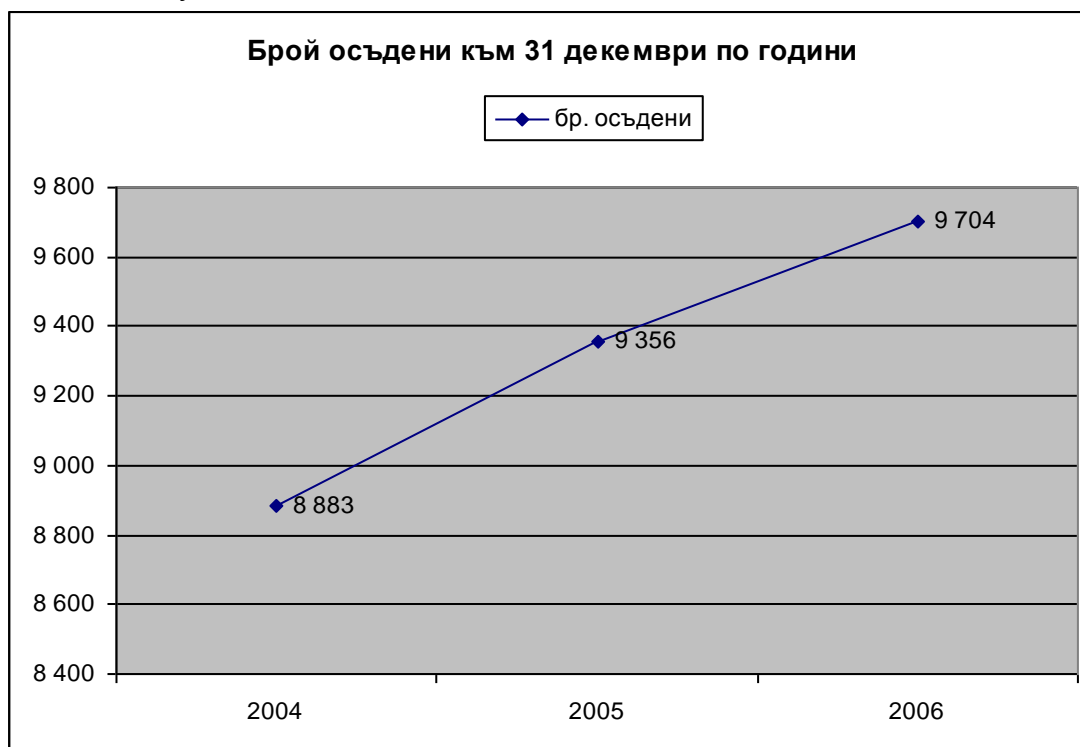
В България функционират общо 13 затвора, осем от които за рецидивисти, три за нередицивисти, един за жени и един за непълнолетни. Към затворите функционират и общежития от закрит, открит и преходен тип, в които лишените от свобода изтърпяват присъди при по-леки режимни условия. През последните години тенденциите в броя на лишените от свобода към 31 декември, включващ също така обвиняемите и подсъдимите в затворите се развиха както следва:

В сравнение с предходната година към 31. 12. 2006 г. в затворите и затворнически общежития бяха настанени по-малко лишени от свобода. Това намаляване обаче е за сметка на значително по-малкия брой на обвиняемите и подсъдимите в сравнение с предходните години:

	към 31. 12. 2004 г.	към 31. 12. 2005 г.	към 31. 12. 2006 г.
Общ брой лишени от свобода в затворите	10 871	11 436	11 058
От тях обвиняеми	348	389	272
От тях подсъдими	1 640	1 691	1 082

Анализът на данните показва, че броят на осъдените в местата за лишаване от свобода през последните три години непрекъснато се увеличава. Графиката по-долу показва тенденция към непрекъснато, при това доста интензивно увеличаване:

С измененията и допълненията на *Закона за изпълнение на наказанията* през 2002 г. се увеличиха възможностите за настаняване на лишени от свобода в затворнически общежития. Това доведе до трайна тенденция към увеличаване на броя на лишените от свобода в общежитията от открит и преходен тип:

	към 31. 12. 2004 г.	към 31. 12. 2005 г.	към 31. 12. 2006 г.
Лишени от свобода в общежития от открит тип	632	696	855
Лишени от свобода в общежития от преходен тип	1 273	1439	1 590

Но и през 2006 г. увеличеният брой лишени от свобода в общежитията от открит и преходен тип не доведе до намаляване на пренаселеността на повечето от корпусите на затворите за рецидивисти, както и на общежитията от закрит

тип. Материалните условия в българските затвори са сред най-нечовешките в сравнение с другите страни от региона. Сградният фонд е изключително стар и амортизиран. Затворът в София е строен преди повече от 100 години, корпусите на затворите в Ловеч, Пазарджик, Враца, Стара Загора, Варна и Бургас са строени през 20-те и 30-те години на 20-ти век, а основните сгради на затворите в Бобовдол и Плевен са сгради на общежития, приспособени за нуждите на затворите. Капацитетните възможности на заведенията от закрит тип, каквито са и изброените затвори, не се е увеличил. Въпреки това през последните години в тях се настаняват все повече затворници, като пренаселеността в повечето от закритите заведения достига до три пъти над международно приетите стандарти. Битовите проблеми, които произтичат от това, са свързани с неизбежното монтиране на леглата в спалните помещения на няколко етажа, а за спални нужди се усвояват и общи помещения – клубове и спортни салони, което от своя страна оказва неблагоприятен ефект върху възможността за запълване на свободното време с различни ресоциализационни дейности. В килиите на основните сгради на затворите съжителстват по 20-25 души, като на един лишен от свобода се падат по-малко от два кв. м., а непокритата площ е дори под един кв. м. В най-пренаселените затвори леглата са монтирани едно над друго на два и дори на три етажа. Най-голяма е пренаселеността в затвора в гр. Пловдив, където броят на затворниците няколкократно е надвишил капацитетните възможности на сградата. Затворите в Плевен, Варна и Враца, както и общежитията от закрит тип, също се нуждаят от спешни мерки за облекчаване на пренаселеността, за увеличаване на личното пространство и подобряване на осветеността и вентилацията на килиите.

В разрез с изискванията на новите *Европейски правила за затворите* от 2006 г. българското законодателство не предвижда задължителни стандарти за битовите условия и жилищната площ в затворническите помещения. В затворите в София, Враца, Плевен, Стара Загора, Пловдив, Сливен, Варна и Бургас, както и тези в общежитието в Троян, килиите нямат самостоятелни санитарни възли. Поради това през деня една действаща тоалетна се ползва от 30 до 50 затворници. След заключването на килиите през нощта затворниците са принудени да използват общи кофи за удовлетворяване на физиологичните си нужди, и то пред очите на всички останали обитатели на килията. Общото състояние на санитарните възли в затворите – умивални, бани и тоалетни е изключително лошо, поради което няма елементарни условия за поддържането им в добро хигиенно състояние. В умивалните на повечето затвори няма топла вода, както и условия за пране и изсушаване на бельо и дрехи.

През април 2005 г. 37 чужди граждани, изтърпяващи присъди в Софийския затвор, обявиха гладна стачка. От началото на септември 2006 г., след като се разбра, че никой не е направил нищо за подобряване на правното положение на чужденците, те възобновиха протеста, който бе насочен срещу неравнопоставеното им третиране спрямо българските затворници по

отношение на възможностите за условно предсрочно освобождаване, прекъсване на наказанията, ползването на отпуски, годишни почивки и преместване в общежития от открит и преходен тип, както и срещу бавната процедура за осъществяване на трансфер в родните им страни. След среща на протестиращите с министъра на правосъдието и даденото им уверение, че случаите им ще бъдат разгледани от компетентните органи, чужденците прекратиха гладната стачка.

Медицинското обслужване в затворите е сериозен проблем, произтичащ от неговото ниско качество, кадровия дефицит, от дефицита на медикаменти и от невъзможността да се осигури необходимия обем специализирана медицинска помощ. То не е интегрирано с националната система на здравеопазване. Продължаващото увеличаване на наркозависимите затворници през годината доведе до намаляване на възможностите за извършване на качествена терапевтична дейност. Относителният дял на затворниците, страдащи от зависимости вече надхвърля 10 % от общия им брой. Специфичният профил на извършителите на престъпления, свързани с наркотици не променя правното положение на тази категория лишени от свобода и не включва допълнителни медицински или ресоциализационни грижи. Трайна е и тенденцията към увеличаване на относителния дял на затворниците, нуждаещи се от специализирана психиатрична помощ.

На фона на непрекъснатото увеличаване на броя на затворниците, все по отчетливо се налага необходимостта от увеличаване на затворническия персонал не само за гарантиране на охранителните дейности, но и за развиване на широка гама ресоциализационни и превъзпитателни дейности, включително за осигуряване на възможности на представители на регистрираните вероизповедания да провеждат свои богослужения с лишените от свобода. Високият относителен дял на неграмотните и полуграмотни затворници налага методично и обхватно провеждане на ограмотителни и професионални курсове.

През юни 2006 г. трима доживотно осъдени от Пазарджишкия затвор обявиха гладна стачка като двама от тях си зашиха устите. Исканията на затворниците бяха за осигуряване на работа и занимания, отваряне на килиите и възможност за раздвижване. Няколко дни по-късно протестът бе прекратен с уверението, че исканията им ще бъдат разгледани.

Дисциплинарната и режимна практика в отделните затвори понякога е в противоречие с изискванията на закона. Значителна част от жалбите на лишените от свобода са свързани с процедурни проблеми – константиране на нарушения, налагане на наказания и изолации и възможността за тяхното обжалване. Така например на лишена от свобода е било отказано да бъде предложена за условно-предсрочно освобождаване поради това, че не са изминали шест месеца от настаняването ѝ в затворническо общежитие от преходен тип. В българското законодателство няма срок, в който не може да се ползва такава възможност след преместване при по-леки режимни условия.

Следствени арести

Към 31. 12. 2006 г. в следствените арести в страната броят на обвиняемите в сравнение с предходната година намаля от 862 на 786. Битовите и санитарно-хигиенни условия, при които се задържат обвиняемите, са значително по-лоши в сравнение с условията в затворите и са сред най-нечовешките в Европа. Задържането в по-голямата част от тях само по себе си е равносилно на нечовешко отнасяне. През последните години много задържани осъдиха българската държава в местните съдилища, както и в Европейския съд по правата на човека в Страсбург. В решенията на съда материалните условия на задържане се характеризират като нечовешки и унижителни. Само през 2006 г. ЕСПЧ постанови три осъдителни решения срещу България, засягащи нечовешки условия на задържане в следствени арести.¹⁷ Въпреки това, и през 2006 г. системата на следствените арести не претърпя необходимите промени за синхронизиране на условията в тях с изискванията, залегнали в международните стандарти за третиране на лишени от свобода.

В края на 2006 г. правителството одобри дългосрочна инвестиционна програма, съгласно която се отпускат средства за подобряване на условията в арестите. Повечето от функциониращите в страната 50 следствени арести не отговарят на европейските изисквания. Поради липса на възможности за преустройство, 33 от арестите предстои да бъдат закрити или преместени. Досегашните проблеми на арестите произтичаха от наличния сграден фонд, в който помещенията не позволяват осигуряване на нормална осветеност, проветрение, възможност за раздвижване и осигуряване на занимания за задържаните лица. В някои от най-натоварените арести, като например този в гр. Пловдив и в повечето погранични арести, броят на задържаните лица за определен период от време е надхвърлял дори броя на леглата им, което означава невъзможност да се осигури дори минимално жизнено пространство за всеки задържан. Всичко това рефлектира и върху санитарно-хигиенните условия в килите и в общите части. Голяма част от арестите не разполагат с външни прозорци, а достъпът на естествена светлина и свеж въздух са силно затормозени. Килиите на повечето от арестите нямат самостоятелни санитарни възли поради което ползването на тоалетна по всяко време зависи от волята на охранителните служители. В 30 от общо 50-те ареста не са изградени площадки за престой на открито или помещения за раздвижване, а обвиняемите нямат никаква възможност за движение и разходки. В една трета от арестите няма помещения за провеждане на свиждане с близки и роднини както и със защитници. На обвиняемите лица не са осигурени възможности за смислени

¹⁷ Виж по-горе: **Защита от изтезания, нечовешко и унижително отнасяне и наказание.**

занимания и достъп до телевизионни и радиопредавания. Медицинското обслужване в арестите, както и в затворите, все още не е интегрирано със системата на националното здравеопазване. Вследствие на това произтичат редица проблеми, свързани с осигуряване на необходимото качество на обслужването, на специализирана медицинска помощ, доставка на лекарства и консумативи и стоматологично обслужване на обвиняемите лица.

Още в началото на 2005 г. Върховна касационна прокуратура извърши проверка на всички следствени арести и констатира, че част от тях са абсолютно непригодни за използване и че с изключение на няколко ареста и обособените групи за обвиняеми и подсъдими в затворите, всички останали следствени арести не отговарят на европейските изисквания за минимално необходимо пространство, за престой на открито, за самостоятелни санитарни възли, за осветеност и пр. В доклада на прокуратурата се препоръчваше арестите, намиращи се под кота "0", без прозорци, без санитарни възли и чешми да се затворят, тъй като не подлежат на преустройство. Препоръката се отнасяше и за арестите, намиращи се на последните етажи на сгради, тъй като липсва възможност за изграждане на санитарни възли, чешми и избиването на прозорци.¹⁸ И през 2006 г. тези препоръки останаха неизпълнени.

Корекционно-възпитателни учебни заведения (СПИ и ВУИ)

В резултат на последните законодателни промени и последвалото намаляване на броя на децата, настанени в СПИ и ВУИ, броят на тези институции претърпя чувствително редуциране. Така от 8 ВУИ и 24 СПИ през 2000 г., след края на учебната 2005/2006 г. останаха да функционират само 5 ВУИ и 9 СПИ. Намаляването на броя на тези институции би трябвало да е пряк резултат от единна стратегия за подобряване на общите условия в тях. Наблюдението на този процес показва, че една от основните причини за това е по-прецизната съдебна процедура за настаняване на малолетни и непълнолетни правонарушители. Така намаляването на броя на СПИ и ВУИ бе в резултат не от стратегията за деинституционализация на грижата за «проблемните деца», а поради намаляване на броя на наложените възпитателни мерки. Така или иначе, до настоящия момент няма данни каква е съдбата на децата, които доскоро са пребивавали в СПИ и ВУИ – каква част от тях понастоящем са обхванати от други институции за деца, каква част са се върнали на улицата или във вредна за развитието им среда.

Процедурата по настаняване на деца в СПИ и ВУИ бе реформирана за пореден път през юли 2004 г., но познаването и прилагането ѝ от местните комисии в България все още остават проблематични. Общата оценка на БХК на образователната дейност в училищата към ВУИ и СПИ е, че в тях учебният

18 Виж: *Правата на човека в България през 2005 г.*, Годишен доклад на Български хелзинкски комитет, март 2006 г., достъпен на: <http://www.bghelsinki.org>.

процес е значително по-неефективен, а образованието е на по-ниско равнище в сравнение с нивото на образование в останалите общообразователни училища. Ефективността на учебния процес е в пряка зависимост от мотивацията и заплащането на труда на педагогическия персонал, което по общото мнение на работещите във ВУИ и СПИ учители и възпитатели е крайно недостатъчно за условията, в които работят.

Съществуването на СПИ и ВУИ в настоящия им вид поставя много въпроси, най-важните от които са как държавата се грижи за деца, извършили противообществени прояви и имат ли те, а и самата държава, някаква полза от поддържането на подобни институции? В тази връзка все по-актуален става въпросът има ли ефективни алтернативи на тези институции както от корекционно-възпитателна и образователна, така и от материално-битова гледна точка.

9. Защита от дискриминация

През 2006 г. ключовите проблеми с неравенството в обществото останаха неразрешени, като някои от тях останаха непокътнати, други изживяха известно положително развитие, а трети - регрес. Позитивните развития включват:

- На 21 юли 2006 г. първоинстанционният съд в София осъди политика и народен представител Волен Сидеров за крайната му антималцинствена пропаганда, с което направи първата значима правова стъпка за прокарване в обществото ни на границата между тормоза и подбуждането към дискриминация, и свободната реч. Съдът се произнесе категорично, че враждебната реч на Сидеров нарушава правата на всички хора от етническите малцинства, както и обществения интерес. Предстои при обжалването на това решение съдебната ни система на по-горните си равнища да се справи с предизвикателството да изолира от правовия ред тормоза и подбуждането към дискриминация.
- На 5 януари 2006 г. софийският районен съд осъди и Прокуратурата на България за дискриминационни официални произнасяния срещу ромите от страна на отделен прокурор, с което също показва способността си да отстоява равното достойнство и равните възможности на всеки човек.
- Съдът продължи да прилага относително ефективно *Закона за защита от дискриминация*, като постанови и някои други значими решения. На 18 май 2006 г. второинстанционният съд потвърди осъждането на Българската академия на науките за расова дискриминация срещу ром от страна на служител на БАН, който отказал на потърпевшия достъп до услугите на ведомствен хотел на БАН, като открито мотивирал този отказ с антиромски предрасъдъци. През годината първоинстанционни и второинстанционни съдилища в страната осъдиха и други за откази

спрямо роми на достъп до обществени услуги и наемане на работа. Предстои, когато делата стигнат до него, Върховният касационен съд да прояви дали от своя страна е способен ефективно да защитава равенството като закон.

Комисията за защита от дискриминация (КЗД) заработи по-активно през 2006 г. Тя бе създадена по силата на *Закона за защита от дискриминация*, в сила от 1 януари 2004 г., за да го прилага като специализиран орган с власт да разследва жалби и сигнали, да установява дискриминация, да налага санкции и да издава задължителни предписания. КЗД заработи със значително закъснение, като едва през 2006 г. натрупа известна практика. Според статистика на КЗД общият брой на постъпилите в КЗД жалби и сигнали към 31.12.2006 г. е 424.¹⁹ От тях са образувани производства по 273. Останалите са оставени без разглеждане като недопустими или нередовни. 48 от образуваните производства са за етническа дискриминация, 6 – за религиозна, 3 – за пола, 25 – за дискриминация по признак увреждане, 8 – по признак гражданство, 8 – по признак възраст, 7 – по признак сексуална ориентация, 2 – по признак семейно положение, 32 – за дискриминация по повече от един признак (множествена дискриминация). КЗД е постановила общо 54 решения по същество. С 26 от тях тя е установила дискриминация. КЗД е установила 7 случая на етническа дискриминация, 1 случай на религиозна дискриминация, 1 случай на пола дискриминация, 3 случая на дискриминация по признак гражданство, 2 случая на дискриминация по признак увреждане, 1 случай на дискриминация по признак сексуална ориентация, 1 случай на множествена дискриминация. В 2 случая КЗД е установила тормоз, съответно, по признак религия и по признак сексуална ориентация. В 2 случая КЗД е установила подбуждане към дискриминация, съответно, на основата на сексуална ориентация и на етническа принадлежност. В 2 случая КЗД е издала задължителни предписания за осигуряване на достъпна среда за хора с увреждания, без да е установила дискриминация. В общо 35 случая КЗД е наложила санкции и/или е издала задължителни предписания. В 6 случая КЗД е отправила препоръки към държавни и общински органи за преустановяване и отмяна на техни дискриминационни практики и актове. Влезли в сила са 26 от постановените от КЗД решения. Обжалвани пред Върховния административен съд (ВАС) са 40 нейни решения. Отменени от ВАС и върнати за ново разглеждане от КЗД са 2 решения; частично отменено е 1 решение. Потвърдено от ВАС е 1 решение. Известните неясноти и противоречия, които тези и други данни на КЗД за статистиката на делата ѝ съдържат, са сами по себе си белег за все още недостатъчно развития институционален капацитет на този орган.

19 Данните са предоставени официално от КЗД, писмо до БХК с изх. № 408/02.02.2007 г.

По съдържание практиката на КЗД показва някои позитивни тенденции, наред с отрицателни проявления, които са споменати по-долу. Тя обяви редица справедливи решения, в които прояви правозащитна ангажираност и приложи прогресивни стандарти, съчетани с воля за действено прилагане на закона. В редица решения е отразен подчертан ангажимент към равните възможности на хората с увреждания. Проявено е разбиране и чувствителност за уязвимостта и на други групи, като жените, както и за действащите механизми на потисничество и изключване в обществото. КЗД системно се позовава на международното право и юриспруденция, на конституционното право, както и на общите принципи на правото и разума, като се стреми да съобразява преценките си с тях. Тя прояви стремеж към систематично и телеологично тълкуване на закона. Подходът на КЗД към събирането и преценката на доказателствата също се отличаваше с телеологична активност, динамичност и липса на формализъм, както и със стремеж за съобразяване с обществените реалии извън тесните рамки на делото, с което КЗД превъзхожда мнозина съдии. Активен и динамичен бе и подходът ѝ към конституирането на страни в производствата, както и към комуникацията с тях. КЗД прояви либералност към участието на заинтересовани страни в производствата, като активно привличаше такива по собствен почин, което способства за широка информираност на решенията ѝ. КЗД активно подпомагаше жалбоподателите с указания как да спазват процесуалните изисквания, което улеснява достъпа на социалноизолираните хора до нея. Пролича стремеж за активно, а не формално упражняване на правомощията по прилагане на закона. КЗД бе смела в налагането на отговорност и в издаването на задължителни предписания, в това число на министри и други власти. Подобряват се забележимо в последните месеци на годината изказът, структурираността, съдържателността и юридическата техника на решенията. В обобщение, немалко от решенията на КЗД през 2006 г. показаха здрав разум и воля за ефективно налагане на нормите на равенството, като професионализъмът им се подобряваше. КЗД има потенциал да прерасне в ефективен правозащитен орган. Отделно, позитивна е инициативата на КЗД да създаде свои регионални структури, за да бъде достъпна за повече хора. По неин почин през годината бе изменен *Законът за защита от дискриминация*, за да предвижда такива структури.

От друга страна, в практиката на КЗД се проявиха и редица негативни характеристики, което я прави силно противоречива и амбивалентна. Тази амбивалентност е налице в почти всяко отделно взето решение, като позитивни прояви съжителстват с отрицателни. Не е достатъчна експертизата на КЗД по тълкуване и прилагане на институтите на антидискриминационното право. КЗД не отграничава достатъчно дискриминацията в различните ѝ форми от други форми на противоправно или несправедливо поведение, което води до размиване на понятието за дискриминация, особено в по-ранните решения. Недостатъчно задълбочени са анализите на КЗД за елементите на

дискриминацията в отделните ѝ законоуредени форми. В редица решения липсва анализ на сравнението между разглежданото третиране с други случаи при същите обстоятелства, както и анализ за изолирането на правилния сравнител. В решения, които обсъждат непряка дискриминация, липсва анализ за оправдаността на разликата в резултатите, т.е. за законността на целта и необходимостта на средствата. Комисията прояви неразбиране на института на непряката дискриминация и приложи неправилно закона в тази му част. Редица нейни решения приемат, че е налице привидно неутрална практика и намират непряка дискриминация, когато всъщност дискриминацията е пряка. Тези решения показват неразбиране на понятието за привидно неутрална разпоредба, като го смесват с неексплицитност на мотивацията за различното третиране. Комисията прояви и неразбиране на института на разместване на доказателствената тежест в антидискриминационни производства. В никое от решенията този институт не е приложен към фактите адекватно. Липсва всякакъв анализ за съдържанието на института, приложен на практика. Неразбран остана и институтът на същественото и определящо професионално изискване като изключение от забраната за различно третиране. КЗД има някои прояви на рестриктивно, неправозащитно тълкуване на закона, например по отношение на принципа на равно заплащане за равностоеен труд. Тя прояви известна ирационалност в боравенето със защитените признаци, например при обособяването като признак, наред с раса, етнос, пол, увреждане и пр., на “упражняване право на труд”.

Слабост на КЗД бе обосноваването на констатациите и изводите. Нерядко изводите не са мотивирани и преценките са необосновани и произволни. Често мотивите са повърхностни и непрофесионални. В някои случаи КЗД прави несъстоятелни правни и фактически изводи. Такъв например бе изводът, че изискването на заведение клиентите му да не влизат със спортно облекло е съществено и определящо професионално изискване.²⁰

В решенията си комисията прояви и известна пристрастност и предубеденост, а в други – известна своеволност и едностранчивост. Макар и като единични случаи, КЗД постанови някои напълно необосновани, предубедени и неразумни решения. Такива например бяха това, с което КЗД приема, че половите квоти за прием в университетите не са дискриминация, в пълен разрез със закона и здравия разум. Това решение е лишено от всякакъв анализ и мотиви, и откровено изразява безпочвени сексистки стереотипи. Друг пример са няколкото решения, с които КЗД прие, че не е налице дискриминация срещу затворниците-чужденци, въпреки че те не ползват правото на отпуск за добро поведение и на преместване при по-лек режим, които е предоставено на затворниците-български граждани. Други от решенията ѝ бяха рестриктивни, произволни, контроверзни и несправедливи. Такова например бе решението, с което КЗД обяви носенето на забрадки в

20 Решение № 008 от 11.04.2006 г.

училище за дискриминация и санкционира с глоба жалбоподателя, наред с всички останали страни.

Слабости показаха редица решения на комисията и от гледна точка на професионална техника. Те бяха недостатъчно структурирани и свързани, особено в по-ранния период. В тях също така има известна склонност към дидактичност и изпадане в неотнормирани разсъждения. Изказът и боравенето с процесуалноправни категории и терминология са недостатъчно професионални, най-вече в по-ранните решения.

В обобщение, практиката на КЗД бе противоречива и непоследователна, и все още недостатъчно професионална, както от гледна точка на антидискриминационноправна експертиза, така и като формална и съдържателна юридическа техника. Тези нейни недостатъци я правят уязвима пред Върховния административен съд, който предстои да я контролира, и така намалява устойчивостта ѝ. Необходимо е институционалното развитие и укрепване на този орган посредством професионално обучение.

Отделно от недостатъците в юриспруденцията, най-сериозният пропуск на КЗД бе липсата на цялостна проактивна фокусирана политика за преодоляване на съществуващото неравенство и бездействието ѝ да се самосезира за най-тежките проблеми на дискриминацията у нас, като например сегрегираното образование на ромските деца и на децата с умствени затруднения, както и широкоразпространената враждебната реч срещу малцинствата и други уязвими групи. Пропуск бе и бездействието на КЗД да дава широка гласност на решенията си и да култивира обществена чувствителност и разбиране спрямо тях, както и въздържането ѝ от решителна публична позиция на отричане и осъждане на ширещите в обществото расистки, сексистки, хомофобски и други предразсъдъци и безчувственост. Друг недостатък е склонността на КЗД да пресилва своята независимост по закон, като я превръща в самоизолация и отказ от сътрудничество с други институции. Така например КЗД отказа да участва заедно с други институции и НПО в изработването на националния план за действие за борба срещу дискриминацията през 2007 г., иницииран от правителството.

Освен практиката на КЗД, с амбивалентност се отличаваха са и други развития в сферата на защитата от дискриминация през годината. През септември-октомври по почин на правителството с участието на неправителствени експерти бе изработен Национален план за действие за борба срещу дискриминацията през 2007 г.²¹ Работната група изработи редица добри предложения. Окончателният вариант на този план за действие обаче, приет от правителството, е относително слаб. Той предвижда основно популяризиращи и обучителни мерки, както и статистически проучвания. Но той не предвижда никакви действени мерки за десегрегирани на ромското образование и образованието на децата с умствени затруднения, нито за

21 Виж текста на плана на адрес: <http://www.ncedi.government.bg/AP2007%20finalEVA.pdf>.

подобряване на тежкото жилищно положение на ромските общности. Планът не предвижда и ратифициране на *Протокол 12* към ЕКПЧ, което е сериозен пропуск.

През 2006 г. правителството и другите национални власти не положиха никакви реални усилия за решаване на тежките жилищни проблеми на ромите, въпреки множеството документи, приети от тях привидно в тази насока. Напротив, властите извършиха активни действия за влошаването на ситуацията.²²

10. Защита на малцинствата

През 2006 г. не бяха предприети никакви практически стъпки към защита от дискриминация и укрепването на етнокултурната самобитност на хората от етническите малцинства в България. Напротив, поради засилване на анти-малцинствената реторика в публичната сфера и поради дискриминационните действия на някои институции и частни групи положението с техните права се влоши.

През 2006 г. лидерът на крайно националистическата партия „Атака“, която получи парламентарно представителство на изборите през 2005 г., и много други нейни сподвижници продължиха да подбужда към враждебност и дискриминация срещу етническите и религиозните малцинства, както и срещу сексуалните малцинства. За това дейците на „Атака“ използваха основно своята трибуна, кабелна телевизия СКАТ. Нито медийният регулаторен орган, Съвета за електронни медии, нито каквато и да било друга институция предприеха резултатни мерки срещу очевидните нарушения на *Закона за радио и телевизия*. Много други екстремистки расистки и ксенофобски организации в България проповядваха омраза и дискриминация необезпокоявани през годината. През 2006 г. се възроди практиката на масови насилия на служители на реда в ромски квартали.²³ Расистка реторика бе в много случаи използвана и от популярни медии, както и от длъжностни лица. През октомври министърът на здравеопазването проф. Радослав Гайдарски поиска публично да се забрани със закон на лицата от малцинствата, които не са достигнали пълнолетие, да раждат деца. През ноември кметът на район Овча Купел в София заяви по повод плановете на общината да засели роми в района: „Кравите в „Овча Купел“ ще пречат много по-малко, отколкото един цигански квартал там... Едно такова ромско селище е десет пъти по-опасно в близост до жилищни квартали, отколкото едно сметище“. Никакви власти не предприеха никакви действия по повод тези думи на кмета.

За няколко месеца през лятото „Атака“ организира безпрецедентни протестни действия (подписка, пикет и митинг) пред джамията „Баня баши“ в

22 Виж по-долу: **Защита на малцинствата**.

23 Виж по-горе: **Защита от изтезания, нечовешко и унижително отнасяне и наказание**.

София, както и пред няколко други джамии в страната, искайки изключване на техните високоговорители.²⁴ Кметът на София позволи тези акции да продължат на открито до септември. През годината “Атака” организира необезпокоявана няколко други публични ксенофобски прояви. Лидерът на “Атака” се класира втори на президентските избори през октомври, спечелвайки 24% от гласовете.

През годината на няколко пъти екстремисти-националисти нападнаха мюсюлмански молитвени домове и друга собственост на хора, принадлежащи към малцинствата. Органите на държавната власт на успеха да препятстват тези нападения, въпреки че в някои случаи те се повтаряха срещу едни и същи обекти. През март джамията в Плевен бе изрисувана със свастики и надписи “Турци вЪн”. През септември тя бе отново нападната и нейните прозорци бяха изпочупени с камъни. В края на юли и в началото на август джамията в Казанлък бе на няколко пъти подпалвана с бутилки запалителна течност и изрисувана със свастики. Запалителни бутилки бяха хвърлени през юни по дома на лидера на “Националното турско обединение” Мендерес Кунгюн. Това се случи няколко дни след като на това сдружение бе отказана регистрацията от Пловдивския окръжен съд.

Не бе решен до края на 2006 г. въпросът с настаняването на жителите на ромското поселище “Баталова воденица” в кв. “Сердика”, гр. София, които вече повече от година чакат някакво разумно и хуманно решение от страна на общинските власти на техния жилищен проблем. През август 2005 г. администрацията на район “Възраждане” при Столична община предприе действия по масово принудително изваждане от домовете на близо 180 роми, в това число над 80 деца, без да бъдат предварително надлежно уведомени за това изваждане или консултирани за възможни алтернативи, нито пък им бе предложено някакво обезщетение за жилищата им. Жителите на “Баталова воденица” обжалваха заповедта за евикцията им пред Софийски градски съд, който с решение от 12 януари 2006 г. отхвърли със съвсем формални доводи жалбите като неоснователни. Това решение бе обжалвано пред Върховния административен съд, който потвърди на 12 юни 2006 г. решението на СГС. И двете съдебни инстанции отказаха да обсъдят доводите на жалбоподателите за нарушение на *Европейската конвенция за правата на човека*, поради бруталността, безогледността и непоследователността на действията на властите, както и несъразмерно тежките последици, които те биха понесли от тези действия, които биха ги превърнали в бездомници. След като не получиха защита от националните съдилища, жителите на “Баталова воденица” подадоха жалба през август 2006 г. до Европейския съд за правата на човека, оплаквайки се, че не са били зачетени техните права на собственост върху жилищата им, правото им на личен и семеен живот, както и че са станали жертва на дискриминация от страна на общинските власти поради ромската си етническа принадлежност.

24 Виж по-горе: **Свобода на мисълта, съвестта, религията и убежденията.**

Въпреки това, разрушаването на техните домове бе подготвено, но бе спряно в последния момент заради протест на няколко депутати от Европейския парламент и след като съдът в Страсбург уведоми българското правителство за подадената жалба (по чл. 40 от Правилата на съда). Тези действия на властите, които за малко не оставиха близо 180 души без покрив, се развиваха паралелно с приемането на Националната програма за подобряване жилищните условия на ромите и придаваха циничен оттенък на съдържащите се в нея обещания.

Едно от негативните развития през 2006 г. бе приемането през април на допълнения към *Закона за социално подпомагане*. В него бе въведено ограничение от 18 месеца на срока, в който безработните лица в трудоспособна възраст могат да получават непрекъснато месечни социални помощи. Това ограничение се прилага дори ако лицата отговарят на критериите за социално подпомагане. Тази разпоредба, въпреки своята неутралност, засяга непропорционално ромите. Нейният ефект се предполага да се прояви в началото на 2008 г.

През 2005 и 2006 г., в навечерието на приемането на България в ЕС, бяха приети няколко правителствени политически документа за интеграция на ромите, но те останаха до голяма степен само късове хартия. През септември 2005 г. бе приета Здравна стратегия за лицата в неравностойно положение, принадлежащи към етническите малцинства заедно с План за действие към нея. Последният предвиждаше отпускане от бюджета за 2006 г. на 500000 лева, сума крайно недостатъчна за справяне с остриите нужди на ромската общност. На практика бяха отпуснати смешните 30000 лева. През годината правителството продължи да отчита като напредък дребни проекти в сферата на образованието, част от които бяха реализирани от неправителствени организации. Сериозните проблеми със здравеопазването на ромите обаче, сред които липсата на ефективен достъп до здравни услуги; високата детска смъртност (почти три пъти по-висока от тази сред останалото население); ниската средна продължителност на живота (сред ромите с около 10 години по-ниска от тази на българите); широкото разпространение на хроничните заболявания и „болестите на мизерията“ като туберкулозата, продължиха да съществуват. През лятото на 2006 г. в пловдивското ромско гето „Столипиново“ пламна нечувана по размерите си епидемия от хепатит „А“. Стотици деца преболедуваха преди около 10 000 да бъдат ваксинирани, а най-мръсната част на гетото – почистена.

В края на юни правителството прие План за действие за изпълнение на Рамковата програма за равноправно интегриране на ромите в българското общество, още един документ, който остана само на хартия до края на 2006 г. На 7 юни парламентът прие Национална програма за развитие на училищното образование и предучилищното възпитание и подготовка 2006-2015 г. Тази програма е едно отстъпление от ангажиментите на правителството в сравнение с Рамковата програма за равноправно интегриране на ромите в българското общество от 1999 г. За разлика от Рамковата програма, в Националната програма изобщо не става дума за десегрегация на териториално обособените

ромски училища. В нея също така не става дума за интегриране на децата от специалните училища за деца със затруднения в развитието (предимно роми) в общообразователните училища.

В края на ноември започна истински „лов на вещици“ сред членовете на партия ОМО Илинден – ПИРИН, политическа партия на македонците в България. След разпореждане на прокурор от Софийска градска прокуратура полицията започна да проверява всичките повече от 5000 члена на партията, подписали декларации за членство. Целта бе да се покаже, че в тези списъци фигурират лица, които не са се съгласили да станат членове. Акцията бе широко огласена в медиите и повсеместно коментирана като необходима репресивна мярка срещу едно малцинство, чието съществуване държавата е твърдо решена да отрича. До края на годината прокуратурата не обяви резултатите от своята проверка. БХК направи свое разследване на тази безпрецедентна акция и установи, че тя бе повсеместно използвана за сплашване на активистите на партията. В няколко случая хора бяха вземани от работните си места пред очите на своите колеги и работодатели и отвеждани в полицията да дават обяснения (например М.А. от гр. Сандански).²⁵ В други случаи (например К.Н. от Петрич) на призованите бе заявявано, че партията е незаконна, а членовете ѝ ще бъдат пратени в затвора. Б.А. от Търговищко е била заплашвана, че нейното членство в партията ще се отрази негативно на дъщеря ѝ. Имаше случаи (като този на Н.П. от Петрич), когато на възрастни и невиждащи хора бе предложено да подпишат документ, който те не могат да прочетат. На 17 члена от едно село близо до Сандански полицаи „разясниха“, че партията е незаконна и ги призоваха да намерят начин да я напуснат.

По повод отказа на Софийски градски съд да регистрира партия ОМО Илинден – ПИРИН представители на всички парламентарно представени политически партии заявиха публично, че в България няма македонско малцинство. На 22 ноември говорителят на Министерството на външните работи Димитър Цанчев отиде още по-далеч, заявявайки, че в България няма малцинства (Такава бе официалната позиция на комунистическите власти по време на кампанията за насилствено преименуване на българските турци през втората половина на 80-те години).

На 5 април 2006 г. Консултативният комитет по *Рамковата конвенция за защита на националните малцинства* на Съвета на Европа публикува своето становище след разглеждането на първия доклад за България.²⁶ В него той

25 БХК разполага с имената на лицата от цитираните случаи, които са представени с инициали, за да се гарантира тяхната сигурност.

26 Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities, Opinion on Bulgaria, Adopted on 27 May 2004, Strasbourg, 5 April 2006, достъпно на: http://www.coe.int/t/e/human_rights/minorities/2_framework_convention%28monitoring%29/2_monitoring_mechanism/4_opinions_of_the_advisory_committee/1_country_specific_opinions/1_first_cycle/1st_OP_Bulgaria_eng.asp#TopOfPage.

изрази своята загриженост в няколко сфери на прилагане на *Конвенцията* от българските власти:

- По отношение на отказа им да разпрострат действието на *Конвенцията* върху групи, които са се самоопределили като принадлежащи към етнически малцинства и са изразили желание да получат защита от конвенцията, като македонците и помаците;
- По отношение на дискриминацията и социалното изключване на ромите, особено в сферите на заетостта, жилищата, здравеопазването и образованието;
- Поради липсата на адекватно прилагане на *Конвенцията* по отношение на използването на езика на малцинствата в отношенията им с администрацията, в системата на наказателното правораздаване и при топографските обозначения на местности;
- Поради недостатъчното застъпване на изучаването на езика на малцинствата и липсата на обучение на майчин език.

Въпреки няколко официални документа за интеграция на ромите, които бяха приети от властите, през 2006 г. не бяха предприети никакви практически стъпки за преодоляване на тези проблеми.

11. Дискриминация към хората с психични разстройства в институциите

През 2006 г. БХК, съвместно с Центъра за застъпничество за лица с психични увреждания (MDAC) – Будапеща, продължи работата си по Проект "Водене на съдебни дела в защита на правата на лица с умствени затруднения". По повод работата си по този проект, а и като продължи наблюдението над институции за настаняване на психичноболни лица и лица с умствени затруднения, БХК и през 2006 г. констатира множество нарушения на правата на тези хора.

При обобщаването на резултатите от делата, наблюденията на съдебни дела и на институции, както и въз основа на многобройни жалби и лични срещи с пострадали, БХК продължи да констатира редица проблеми със задължителното настаняване на лечение по реда на *Закона за здравето* и принудителното лечение по реда на *Наказателно-процесуалния кодекс*. Въпреки, че прилагането на *Закона за здравето* би следвало да е стабилно, през втората година след влизането му в сила не настъпиха съществени изменения в начина на провеждане на съдебните заседания. Положителна и трайна тенденция може да се отбележи по отношение на осигуряване на задължителната правна защита на лицата, чието настаняване на лечение се иска в рамките на съдебния процес. Съдилищата ползват експертна помощ при определяне на степента и вида заболяване, като в някои случаи дори се наблюдава разбиране за ползата от една амбулаторно проведена експертиза пред насилието над личността на освидетелствания, което би било упражнено при евентуална стационарна

форма на изготвяне на експертизата.

При прилагането на *Закона за здравето* обаче се наблюдават някои нови проблеми свързани със защитата на правата на настаняваните за лечение лица. Независимо от това, че се спазва правилото за задължителна правна помощ, не е решен до настоящия момент въпроса с качеството на осигуряваната безплатна правна помощ. Много често адвокатите-служебни защитници виждат клиента си за първи път в съдебната зала и пледират по начин, който не съответства на най-добрия интерес на клиента. Това се дължи в множество от случаите на стигмата, която продължава да тежи над хората с психични заболявания. Твърде често, без необходимата задълбоченост, служебните защитници приемат, че в интерес на клиента им е да получи лечение, без да се интересуват каква е историята на лицето, какви конфликтни отношения са довели до завеждането на делото срещу него и без да се обсъжда въпроса за формата на лечение. Така, в много от случаите, лица с психични заболявания, настанявани на задължително или принудително лечение, макар формално да ползват правна защита, на практика са лишени от такава.

В *Закона за здравето* останаха празнини, касаещи защитата на лицата с психични заболявания, които създават множество проблеми в практиката. Текстът на чл. 155 от закона продължава да поставя въпроси, които съдебната практика не успява да разреши адекватно.²⁷ Все така не е ясно дали задължително лечение следва да се приложи за лица, които представляват сериозна заплаха за самите себе си. И къде се намира границата, която да обоснове прилагането на тази мярка. Практическият резултат от тази непълнота в закона е следният: В много случаи прокуратурите се занимават с дела, в които обиден роднина или лице, имащо финансови претенции към другото, депозира жалба, в която заявява, че неговият близък страда от сериозно психично заболяване и представлява риск за околните. Въпреки че тези дела биват прекратявани, това коства ресурс на съдебната система. Прокуратурата, от своя страна, занимавайки се с подобни случаи, често пренебрегва онези случаи, в които болните действително спешно се нуждаят от намесата, за да бъде осигурено лечението им. В практиката на БХК през 2006 г. бяха водени две подобни дела, приключили с прекратяване на производството по делото за задължително лечение и последвани от искове по реда на *Закона за отговорността на държавата за вреди, причинени на граждани*. Следва да се отбележи обаче, че тези два случая са само илюстративни и показват наличието на проблема, но в никакъв случай не изчерпват броя на такива случаи.

Друг съществен проблем по прилагането на *Закона за здравето* през годината бе срокът, за който едно лице може да бъде задържано като спешен

27 Чл. 155 от *Закона за здравето* гласи: «На задължително настаняване и лечение подлежат лицата по чл. 146, ал. 1, т. 1 и 2, които поради заболяването си могат да извършат престъпление, което представлява опасност за близките им, за околните, за обществото или застрашава сериозно здравето им.»

психиатричен случай, без наличие на съдебно решение. На БХК станаха известни случаи на задържане в продължение на седмица, десет дни и дори повече.

Спрямо предходните години, тенденцията през 2006 г. бе към намаляване на броя на незаконно задържаните за лечение пациенти. Но нарушаването на правата на психично болните лица остана тревожно високо в други сфери – с посочената вече липса на адекватна правна помощ и с формален подход при изготвяне на експертизите в някои случаи. Особена тревога буди тенденцията да се пренебрегва правилото за т. нар. “информирано съгласие за лечение”. *Законът за здравето* въвежда информираното съгласие като абсолютна предпоставка за провеждане на всяка медицинска дейност. Съгласно чл. 87 «Медицинските дейности се осъществяват след изразено информирано съгласие от пациента. Когато пациентът е непълнолетен или е поставен под ограничено запрещение, за извършване на медицински дейности е необходимо освен неговото информирано съгласие и съгласието на негов родител или попечител. Когато пациентът е малолетен или недееспособен, информираното съгласие се изразява от негов родител или настойник, освен в случаите, предвидени със закон. При лица с психични разстройства и установена неспособност за изразяване на информирано съгласие то се изразява от лица, определени по реда на чл. 162, ал. 3.» При лица с психични заболявания правилото е по-скоро такова съгласие да не се иска, а ако фактически е налице, то да бъде само формално дадено, без да бъде подкрепено от необходимите за това разяснения на пациента. Масова практика в социалните домове е информирано съгласие изобщо да не се иска. В много случаи доброволното лечение всъщност е прикрито принудително лечение. Пациентите често с изненада научават, че са „доброволно“ в психиатричната болница, въз основа на техния подпис, поставен под документ, чието съдържание те никога не са знаели. В много случаи формалното съгласие се постига след груба манипулация на пациентите, заплахи, че ще бъдат отнети пенсиите им или някаква друга „привилегия“, чрез реална заплаха, дори чрез използване на физическа принуда.

На някои места продължава практиката по имобилизиране и изолиране на пациенти в психиатричните стационари, която е в разрез с изрично изработената през 2005 г. наредба, както и с международните стандарти в тази област.

Продължава практиката да не се извършва ефективно разследване по отношение на смъртните случаи, настъпили в психиатрични болници и диспансери. В няколко от случаите, в които БХК подпомогна воденето на дела на близки на починали в такива психиатрични болници, до настоящият момент не са извършени ефективни действия. Все още не е приключило разследването по повод смъртния случай на Ивайло Вакарелски в Психиатричната болница в Карлуково, настъпила през юни 2005 г., след като младежът бе задържан въпреки волята си, без информирано съгласие и без наличие на съдебно

решение повече от десет дни. До настоящия момент прокуратурата не може да установи наличие на нарушение на закона при неговото задържане, лечение и по повод настъпилата впоследствие смърт.

През 2006 г. БХК продължи да се интересува активно и от положението на социалните домове за лица с умствени затруднения. Специално внимание през 2006 г. бе обърнато на програмите за реинтегриране на хора, настанени в институции в общността и на положението на децата, настанени в институции. Все още не са закрити двете институции – Дом за жени с психични разстройства в с. Раздол и Дом за мъже с психични разстройства в с. Пастра, за които Комитетът против изтезания към Съвета на Европа даде критични препоръки след посещението си през 2003 г. В останалите домове, в които БХК извърши спорадични посещения през 2006 г. Освен някои подобрения в материалната база в тях се отбеляза напредък по отношение на качеството на живот и грижа за настанените. На хората с умствени увреждания в социалните домове не се предлагат възможности за ефективна реинтеграция в обществото. Положителна тенденция, макар и все още много бавна и недоразвита, е навлизането на услугата „защитени жилища“. Към настоящия момент обаче тя не може да покрие нуждата от подобни социални услуги и много голям брой хора остават извън сферата на качествените социални услуги.

Още по-неразвити, въпреки огромната нужда от тях, са социалните услуги в общността. В много случаи се създават бюрократични пречки пред стартирането им. Налице са данни, че създаването на социални услуги в общността за психичноболни лица се саботира поради наличие на страхове, липса на разяснителна работа от страна на общините и дискриминационно отношение на служители в общините по повод на подобни практики.

През 2006 г. БХК, съвместно със Сдружение „Съпричастие“, заведе дело срещу Министерски съвет по повод решение, с което се определяха бюджетите на социалните домове за възрастни с умствена изостаналост и на социалните домове за възрастни с психични заболявания. Твърдението на организациите бе, че при постановяването на решението е допуснато дискриминационно отношение към тези групи хора, като в резултат на това тяхното положение в посочените домове е значително по-тежко в сравнение с възрастните без ментални или психични увреждания. Макар по други съображения Върховния административен съд, тричленен състав, отмени това решение на Министерски съвет на 30 октомври 2006 г. През 2007 година предстои произнасяне на петчленен състав по жалба на Министерски съвет.

През 2006 г. БХК обърна сериозно внимание на положението на децата с интелектуални и психични разстройства, настанени в ДДМУИ и обучавани в т. нар. „помощни училища“. Очерта се картина на трайно negliжиране на образователните потребности на тези деца.

През 2006 г. не настъпиха никакви промени по отношение на лицата, поставени под запрещение. Хората с ограничена дееспособност или тези, лишени от такава, продължават да нямат право на достъп до правосъдие. По

отношение на тези от тях, които са настанени в социални институции, може да бъде отбелязано, че на практика те са лишени от редица свои основни човешки права. Отказано им е правото на личен живот, кореспонденция, нямат възможност да започнат работа или дори да поискат преглед на договора си за предоставяне на социална услуга „настаняване в дом извън общността“. Самите договори за социални услуги съдържат множество нарушения на законодателството и по същество са дискриминационни, поставящи потребителите – хората с психични и интелектуални затруднения, настанени в социална институция, в изключително неравноправно положение.

В заключение може да се отбележи, че въпреки съществуването на обявена Политика за психично здраве и съществуващия План за действие към нея,²⁸ и през 2006 година в институциите, наблюдавани от БХК, не настъпи съществена промяна. Все така, както бе отбелязано и през 2005 г., в психиатричните заведения на подчинение на Министерството на здравеопазването и в домовете за социални услуги за лица с умствени затруднения на подчинение на Министерство на труда и социалната политика, лица с психични разстройства продължават да бъдат третирани нехуманно и унизително. Те се лекуват принудително, без надлежно взето информирано съгласие, лечението им се изразява само чрез медикаментозна терапия, няма достатъчно активно действащи и ефективни програми за рехабилитация и социална интеграция, които да подпомогнат деинституционализирането на психичноболните, не се създават условия и за привличане на висококвалифицирани и мотивирани медицински и други кадри в системата на грижа за психично болните, което води и до ниското качество на живот и изключването на тези хора от обществото.

12. Право на убежище, свобода на придвижване

Убежището като основно човешко право е защитено от чл. 27, ал. 2 от *Конституцията на Република България*. Съгласно текста убежището представлява закрилата, давана на чужденци, преследвани заради техните убеждения или дейност в защита на международно признати права и свободи. От 1994 г. насам БХК без прекъсване осъществява дейност по наблюдение на държавната политика и практика в областта на убежището и механизмите за оказване на закрила и предоставя правна защита на търсещите закрила, бежанците и чужденците с предоставен хуманитарен статут. Бежанската проблематика е тясно свързана с въпросите на миграцията и миграционните процеси и се влияе директно от наблюдаваната тенденция на засилване на държавния контрол върху презграничното движение на хора и за ограничаване на достъпа на имигранти до трудовите пазари. Наблюденията в тази област

²⁸ *Политика за психично здраве и Национален план за действие към нея за периода 2004-2012 г.* бяха утвърдени от Министерския съвет на 22 юли 2004 г.

показаха силно нарушаване на баланса между необходимостта от такъв контрол и границите на практическото му налагане и упражняване, което ограничава не само достъпа на бежанците до търсената закрила, но и налага в по-общ план рестрикции спрямо правото на свободно придвижване и избор на местожителство на всеки индивид. Тенденцията към превръщането на тези мерки в национална политика и практики във вреда на човешките права на мигрантите – имигранти и емигранти, доведоха до разширяване обхвата на дейността на БХК и в областта на миграцията в България.

Правото на убежище през 2006 година бе обусловено от въведените през последните няколко години мерки за граничен контрол и достъп до територията на страната. Това предопредели продължаващото намаляване на броя на лицата, потърсили закрила в страната през изминалата година. През 2006 г. регистрираните молби за закрила бяха 639 души от 36 страни, което в сравнение с 822 лица от 38 страни през 2005г. бележи спад от 22%, а с оглед на молбите на 1,127 лица от 42 страни, регистрирани през 2004 година – с повече от 56%.

Политическото развитие в България през изминалата година бе изцяло подчинено на присъединяването към Европейския съюз, което се отрази и в областта на убежището и бежанците. Държавната агенция за бежанците при МС, която е специализираният държавен орган за предоставяне на особена закрила, през годината инициира изменения и допълнения към *Закона за убежището и бежанците*, за да осигури транспонирането в националното законодателство на приетите европейски директиви по убежището. Това са Дъблин II (EU Council Regulations 343/2003/EC и 1560/2003/EC), Евродак (EU Council Regulation 304/2002/EC) и директивите относно процедурата за предоставяне на статут (EU Council Regulation 2005/85/EC), оценка на бежанските молби (EU Council Regulation 2004/83/EC), приемането на търсещите закрила и бежанците (2003/9/EC), събирането на семейства (2006/83/EC) и оказването на временна закрила (2001/55/EC). Някои от предложените изменения и допълнения имаха изразен рестриктивен характер и следваха по-скоро европейските правила по убежището отколкото общоприетите стандарти на Върховния комисариат за бежанците към ООН. Например, предложено бе стесняване на бежанската дефиниция на чл.1А от *Женевската конвенция за статута на бежанците* чрез въвеждането на допълнителни определения към нея, разширяване приложното поле на случаите, в които се отменя забраната за връщане в страна, от която бежанецът бяга (принцип non-refoulement), ограничаване на правото на събиране на семейството и разширяване на прекратителната клауза на чл.1С от *Женевската конвенция*. Особена загриженост предизвиква предложеното изменение на чл. 92 от закона, чрез което се въвежда заплащането на такси за съдебни експертизи от жалбоподателите, търсещи закрила, което поставя защитата на основни човешки права чрез способите на съдебното производство под условието за наличие на финансови средства за осъществяването им, или иначе казано,

въвежда се имуществен ценз. До края на 2006 г. законът не бе приет от парламента.

Продължават да липсват институционални гаранции за достъпа до територия на бежанците и свързаната с това закрила чрез забраната за връщане (non-refoulement). На 1 януари 2007 България стана външна граница на ЕС. Последните няколко години бяха изцяло посветени на подготовката на държавните органи и институции, и в частност - Гранична полиция, за осъществяването на тази функция. Значителна част от предприєдинителните фондове бяха определени за въвеждането на технически и оперативни средства за наблюдение и залавяне на нарушители на границата. От друга страна, Държавната агенция за бежанците продължи да не въвежда в експлоатация транзитния център за регистрация и настаняване на търсещи закрила в района на с. Пъстрогор (ГКПП "Капитан Андреево") при основната входна граница за страната и окончателно изостави проекта за построяването на транзитен център за бежанци в с. Бусманци (ГКПП "Аерогара" София). Поради това през 2006 г. на границите не се провеждаше ускорено производство, което да гарантира достъпа до територия на търсещите закрила. Съгласно закона гранична полиция няма право да провежда бежанска процедура, а следва да препраща молбите до специализирания орган Държавната агенция за бежанците (ДАБ) за по-нататъшна регистрация, разглеждане и произнасяне. В много от случаите молбите за закрила биват препращани едва след намесата на БХК. Държавната агенция за бежанците продължава да не осигурява транспорт на лицата, заявили пред граничните служби молба за закрила до съществуващите в страната регистрационно-приемателни центрове за бежанци. Поради това, осъществяването на наблюдение на местата за задържане по границите, включително на граничните полицейски арести констатира, че липсата на функциониращи транзитни центрове за ускорено производство на ДАБ представлява сериозен проблем, до чието разрешаване правата на лицата, подаващи на границата молби за закрила и достъпа им до територия и процедура не са адекватно защитени.

Решенията по бежанските молби на Държавната агенция продължиха да бъдат немотивирани. Зачестиха и сигналите за корупция от страна на служители в агенцията, които обаче не бяха разследвани заради страха на бежанците от ответни мерки и най-вече отнемане на предоставен статут, в случай че подадат жалба до прокуратурата. Това постави под съмнение честността на провежданата процедура. И през 2006 г. ДАБ отказа да въведе записване чрез технически средства на провежданите интервюта като гаранция срещу корупция и недобросъвестно изпълнение на служебните задължения. През декември 2006 г. в нарушение на закона бяха проведени няколко ускорени производства в Специалния дом за временно настаняване на чужденци (СДВНЧ) – Бусманци, където по принудителен ред се настаняват незаконно пребиваващи чужденци. Нивото на сигурност в приемателните центрове не бе задоволително и бе налице информация, че трафиканти ползват неограничен

достъп до помещенията, където се настаняват търсещите закрила и бежанците. Тревога породиха многото случаи на прекратяване на производство поради неизвестност на търсещите закрила и особено на непридружени от родителите си деца. Въпреки чувствителното намаляване на броя на новоподадените молби за закрила през 2006 г. само 95 лица от общо 639 молители получиха закрила, като само на 12 чужденци бе признат статут на бежанец, а на останалите 83 лица бе предоставен хуманитарен статут. Относителния дял на признатите бежанци остава твърде нисък – едва 1.8% от регистрираните молби за закрила, макар че общият дял на предоставените други форми на закрила да нарасна от 10,46% на 12.9% .

Свободата на придвижване е закрепена в чл. 13 от *Всеобщата декларация за правата на човека* и чл.12 от *Международния пакт за гражданските и политическите права*, които провъзгласяват правото на всеки човек свободно да се придвижва и да избира своето местожителство в пределите на всяка държава, както правото да напуска пределите на страната си и да се връща в нея. В националното ни законодателство това право е гарантирано в чл. 35 във връзка с чл. 27, ал. 1 и чл. 26, ал. 2 от *Конституцията*. Както и в областта на убежището, имиграционната политика, практика и законодателство на България през 2006 г. следваше изцяло законодателните тенденции и административните мерки, възприети от държави с опит и традиции в създаването на мерки за административен контрол на чужденците с най-силно влияние на законодателството на Европейския съюз. Липсата на собствена национална политика по отношение на миграцията доведе до прилагането на въведените в нормативната уредба и практика на поредица от рестриктивни мерки на административно-полицейски контрол на правото на влизане и пребиваване на чужденци-имигранти и правото на свободно напускане на страната от български икономически емигранти заради извършени нарушения на режима на пребиваване в държави от ЕС.

Единствената либерализация в режима на пребиваване бе направена по отношение на гражданите на ЕС и членовете на техните семейства в приетия през октомври *Закон за влизането, пребиваването и напускането на Република България на гражданите на Европейския съюз и членовете на техните семейства*, в сила от 1.01.2007 г. На тях бе разрешено пребиваване при облекчени условия и удължени срокове. По отношение на останалите чужденци обаче влизането и пребиваването на продължи при досегашния нормативен режим и при наличието на редица условия и забрани. БХК констатира явен дискриминационен подход при прилагане разпоредбите на *Закона за чужденците в Република България (ЗЧРБ)* по отношение на чужденци, сключили бракове с български граждани. Общата разпоредба на чл. 27, ал. 1 от ЗЧРБ, позволяваща разрешаване на пребиваването на такива чужденци и без наличието на дългосрочна виза вид "D" бе прилагана само по отношение на граждани на Европейския съюз, ЕИО и държавите от Северна Америка. По отношение на всички останали чужденци, особено на африканци или на лица

от арабски произход бе отказвано пребиваване с мотив липсата на виза "D". Това представлява директно нарушение на чл. 6, ал. 2 от Конституцията, чл.4, ал.1 от Закона за защита от дискриминацията и евентуално на чл. 14 от ЕКПЧ. След първоначалната добра практика по отмяна на такива откази на основание чл. 8 на ЕКПЧ в защита правото на личен и семеен живот, съдилищата през 2006 г. постановиха противоречиви решения, което буди тревога относно тяхната независимост и непредубеденост. Продължава нарушаването на правата на чужденците-имигранти във връзка с липсата на суспензивен ефект по чл. 46, ал. 4 от ЗЧРБ на жалбите против заповеди за налагане на принудителни административни мерки с оглед гарантиране на правото на ефективно средство за защита на мигрантите по чл.13 ЕКПЧ докато има висящо производство пред съд; липсата на правна помощ за чужденците, задържани по административен ред с цел депортиране в изпълнение на гаранциите, предвидени по чл. 5 от ЕКПЧ и отмяна на съдебните такси по тези производства за предотвратяване на възможността за отказ от правосъдие; непризнаване по отношение на всички чужденци във фактическо съжителство права като член на семейството, а не само за чужденците, които са акредитирани като членове на чуждестранни дипломатически, консулски, търговски представителства или представителства на междуправителствени организации; липса за дългосрочно и постоянно пребиваващите в страната чужденци на право на активен и пасивен вот в местните избори и участие в местното самоуправление; изискванията по чл.71 от Закона за насърчаване на заетостта за неизменност, недопустимост, квалифицираност, незаетост и срочност като условие за наемане на чужденци на трудово или гражданско правоотношение; изискването на чл. 24, ал. 1, т. 2 от ЗЧРБ за разкриване на 10 работни места за български граждани като условие за разрешаване на пребиваване на основание търговска дейност и предприемачество и така нататък.

Както и през предходните години основен проблем, свързан с човешките права и през 2006 г. бе начинът на провеждане от Дирекция "Миграция" при МВР на процедурите по депортиране на незаконно пребиваващите чужденци. Средният период на принудителен престой (задържане по административен ред) в специалните домове за принудително настаняване на чужденци варира от 3 до 6 месеца, но и понастоящем в СДВНЧ – Бусманци се намират чужденци, чието административно задържане от полицията продължава повече от 12 месеца. Основна причина е липсата на координация между службите на МВР и на МВнР-Дирекция "Консулски отношения", в чието задължение влиза снабдяването на чужденците с документи за принудителното им извеждане от България до съответните страни на произход. В най-драстичните случаи на продължително задържане е налице и откровено бездействие и на двете държавни служби, през което време чужденците продължават да бъдат лишавани от правото си на свобода и свободно придвижване в нарушение на чл.5f от ЕКПЧ. Въпреки, че и през 2006 г. тези служби не бяха в състояние да

прекратят продължителните задържания и своевременно да депортират чужденците, продължиха да налагат принудително настаняване вместо полеката мярка на ежедневна полицейска подписка, предвидена в закона като общата мярка, която следва да бъде налагана в такива случаи. На задържаните чужденци не се осигурява преводач при връчване на заповедите за принудително настаняване, а в много случаи бе констатирано анти-датиране на връчването, което прави невъзможно обжалването им пред съда поради пропускане на срока за това. Съдът продължи да отменя заповеди за принудително настаняване заради продължителността на задържането, въз основа на които чужденците бяха освобождавани. Констатирани бяха обаче случаи, в които полицията не се съобрази с решенията на съда и издаде нови заповеди със същото съдържание и отказа да освободи следните лица. Доколкото съгласно закона правна помощ се предоставя от държавата само на съдебна фаза и то при определени условия, единствената безплатна правна помощ, предоставяна на тези лица за защита на основното им право на свобода се осигурява от БХК в качеството ѝ на неправителствена правозащитна организация.

13. Права на жените и дискриминация на основата на пол

След като през 2005 година бе приет *Законът за защита срещу домашното насилие* (ЗЗДН) и влизането му в сила през същата година, то близо година и половина по-късно ЗЗДН вече работи и броят на заведените дела значително нараства. В градовете, в които има активно действащи неправителствени организации, броят на заведените дела е значително по-висок. Както при всеки нов закон, прилагането му води до установяване на празнотите и недомислията в текста. Според данни на неправителствените организации, защитаващи жертвите на домашно насилие, пропуските са доста и е нужна законодателна промяна в тази насока. Най-голямата празнота в закона е, че ЗЗДН не предвижда криминализиране на неизпълнението на съдебната заповед, с която се налага мярка за защита на жертвите. При около 50% от случаите се наблюдава неспазване на тази съдебна заповед и предвидените в ЗЗДН мерки са нефункционални. До неефективност води и изискването за многобройни доказателства, които не се събират служебно от съда, така също и тенденциозното омаловажаване на спешната защита от съдилищата, като главен приоритет на ЗЗДН, на принципа на обръщане на тежестта на доказване.

Въпреки че през изминалата година, благодарение на инициативността на неправителствените организации, са проведени подготвителни обучения за полицаи и магистрати, все още се наблюдават случаи на неадекватни действия от тяхна страна, което излага на риск сигурността на жертвите.

Във връзка със задълженията и отговорностите на държавата на 19 октомври 2006 г. Министерският съвет одобри Програма за превенция и защита

от домашно насилие (Програмата), изработена от междуведомствена група, съставена от експерти на министерството на вътрешните работи, на правосъдието, на труда и социалната политика, на здравеопазването, на финансите, и на образованието и науката, на Агенцията за социално подпомагане и на Държавната агенция за закрила на детето. Програмата предвижда законодателни промени, касаещи инкриминирането на неизпълнението на съдебната заповед, с която е наложена мярка за защита на жертвите, или регламентиране процедура за действия при случаи на неизпълнение на заповед на съда, като се конкретизират правомощията на съд, полиция, прокуратура. Програмата предвижда и налагане на сериозни санкции за повторно извършилите акт на домашно насилие. В Програмата е планирано откриването на 24-часова телефонна линия, на подслони за жертвите на домашно насилие, на механизъм за систематизиране на информацията относно извършителите на домашно насилие. Одобряването на планът за осъществяването на Програмата е предвидено да се извърши в 3-месечен срок от приемането ѝ (19.10.2006 г.). До края на 2006 г. обаче явни резултати не бяха постигнати.

На 8 декември 2006 г. Народното събрание гласува единодушно текста на Декларацията относно Кампанията на Съвета на Европа "Парламентаристи, обединени в борбата срещу насилието, включително домашното насилие 2006 – 2008 г.", която бе открита официално на 27 ноември 2006 г. в Мадрид. Проектът на декларация бе внесен от Даринка Станчева (НДСВ) – координатор на Кампанията за българския парламент.

Данните, събрани от неправителствените организации, работещи по проблема с домашното насилие, ясно показват, че то продължава да е водещата форма на насилие над жените в страната. Неправителствените организации отчитат прираст на потърсилите помощ хора, станали жертва на домашно насилие в сравнение с предишната 2005 г. Според тях причина за това е фактът, че осведомеността на хората е на доста по-високо ниво.

- За изминалата година към "Асоциация Анимус" са се обърнали 1965-ма клиента като 1410 от тях са жертва на домашно насилие. Това са 71.75% от случаите.
- Потърсилите помощ от Фондацията за грижи в общността "Дива" – гр. Пловдив за същия период са 671. По ЗЗДН са заведени и решени 23 дела, по 12 от тях има незабавна защита. При три от случаите има прекратяване на делата, поради оттегляне на молбата от ищеца.
- В рамките на 2006 г., Фондация „SOS-семејства в риск“ – гр. Варна е предоставила услуги на 296 клиенти. 91% от общия брой на случаите, касаят домашно насилие. Чрез Фондация „SOS-семејства в риск“ през 2006 г. са заведени 42 дела по ЗЗДН, от които 23 са приключили с издадена заповед за защита, седем за незабавна защита, две са

прекратени поради оттегляне на молбата, а останалите 10 са висящи производства.

- От януари 2006г. до 20 ноември 2006г. в Асоциация „Деметра“ са проведени 135 юридически консултации на клиенти, жертва на домашно насилие. Заведени са 49 дела по ЗЗДН. От тях 40 са с влезли в сила решения в полза на ищеца, 27 са със заповед за незабавна защита, а останалите по общия ред с искане за защита. Има и шест прекратени дела поради молба/отказ на клиента. 12 от делата са били обжалвани и гледани на втора инстанция.
- За период от една година (01.09.2005 г.-31.08.2006 г.) общо 202 клиента, от които 23 деца, са ползвали услугите на Приемната, която функционира към Сдружение „Самаряни“, гр. Стара Загора. 91 от случаите са били за домашно насилие.
- През 2006г. екипът на Фондация „П.У.Л.С.“ – гр. Перник е работил с общо 178 клиента, които за първи път са потърсили помощ. Отделно от новите клиенти, екипът е продължил своята работа и с 48 от хората, потърсили съдействие през предишни периоди от време. Като жертви на домашно насилие са се определили 124 човека от новите клиенти. По ЗЗДН са консултирани общо 69 клиенти. Пернишкият районен съд е издал 18 заповеди за защита на потърпевшите по ЗЗДН; 14 от които са издадени в рамките на 48 часа и са за незабавна защита; и четири са за защита в рамките на един месец.
- Цялостната статистика показва, че в София от началото на 2006 г. има заведени повече от 150 искания за заповеди за защита (в 1/3 от случаите такива заповеди за защита вече са постановени), в Бургас има около 40 заповеди за защита, в Пловдив – над 50 заповеди за защита и т.н.

Другият сериозен проблем през годината бе трафикът на хора. *Законът за борба с трафика на хора* (ЗБТХ) бе приет през май 2003 г., но предвидената в него Национална комисия за борба с трафика на хора към Министерски съвет все още не функционира. В края на 2005 г. за неин председател бе избран министърът на образованието и науката и заместник министър-председател Даниел Вълчев, а цяла година по-късно на 12 декември 2006 г. е назначен и секретарят на Националната комисия за борба с трафика на хора г-жа Моника Копчева. Съответно предвидените от ЗБТХ местни комисии не са създадени, нито пък са открити приюти за временно настаняване и центрове за закрила и помощ на жертвите на трафик на хора. На практика близо три години и половина след приемането му ЗБТХ не постига своите цели и държавата не изпълнява своите ангажименти и не оказва подкрепа на жертвите на трафик. Това правят само неправителствените организации със собствено финансиране. За изумление на цялата европейска общественост обаче народните избраници на същата тази държава приеха предложението на г-жа Татяна Дончева за намаляване на наказанието, предвидено в *Наказателния кодекс* за сводничество.

Съгласно изискванията към страните, присъединяващи се към Европейския съюз, България трябва напълно да приложи принципа на равнопоставеност на половете. Позитивна стъпка в тази насока направи Министерския съвет като на 20 юли 2006 г. прие Проекта на *Закона за равните възможности на жените и мъжете*. На 02 август 2006 г. проектът бе внесен в Народното събрание и е на етап обсъждане.

Комисията за защита от дискриминация (КЗД) започна по-ефективно да осъществява своята дейност. Не е голям броят на подадените жалби и сигнали от лица, пострадали от дискриминация на основата на пол. През изминалата година КЗД е постановила само едно решение, в което е установила пряка дискриминация по признак "пол". При съдебната практика по такива случаи също се наблюдава дефицит. Много по-често се случва тези лица да търсят консултации от неправителствените организации, но засега само в изключително редки случаи те събират смелост да се обърнат към правозащитните институции.

14. Права на децата в специализираните институции

През 2006 г. БХК продължи своя системен мониторинг върху детските институции на територията на цялата страна. Бе оценена ситуацията в 89 детски специализирани институции, специални училища и алтернативни форми на социални услуги за деца и младежи. Предмет на оценка бе и отчетеното от българското правителство изпълнение на правителствените мерки съгласно изискванията на *Конвенцията за правата на детето* на ООН.²⁹

Първата констатация, която БХК направи още в началото на своя мониторинг на детските институции през 2006 г., бе пълното разминаване в официалната статистика на различните институции в страната относно броя на институционализираните деца в детските институции по *Закона за закрила на детето* (ЗЗД). Броят им, според различни доклади, варира между 9 600 и 10 000 за едни и същи периоди от време. Като пример ще посочим само, че в различни отчети на Държавната агенция за закрила на детето (ДАЗД) и Министерството на труда и социалната политика (МТСП) броят на децата в Домовете за деца и младежи с умствена изостаналост (ДДМУИ) през 2005 г. е бил съответно 1310 и 1499. За 2006 г. цифрата, според МТСП, е 1618. Това е значително разминаване в цифрите, което не може да се обясни само с различните дати, на които е направено засичането. Данните обикновено не отразяват броя на младежите над 18 години, въпреки че е практика те да продължават да живеят в детски институции. Към тази бъркотия трябва да се добави, че държавните институции отказват да признаят за

29 Въпреки поетия ангажимент от страна на българската държава да представи пред Комитета по правата на детето към ООН поредния официален доклад по изпълнение на ангажиментите по *Конвенцията за правата на детето*, до началото на 2007 г. окончателният правителствен доклад по *Конвенцията* не бе изготвен.

институционализирани децата в помощните училища, които се обучават целогодишно на интернатна основа.

През януари 2006 г. бе отчетен Планът за намаляване броя на децата, отглеждани в специализирани институции в България 2003-2005 г., приет с *Решение № 602* на МС от 2 септември 2003 г. В отчета се посочва, че в края на 2005 г. броят на децата, настанени в специализирани институции, е намалял с 18,3%, или с 2176 деца, при заложен в Националната стратегия за закрила на детето за периода 2004-2006 г. показател от 10%. Но БХК установи сериозни дефекти в методологията на отчитане на намаляването броя на институционализираните деца. За периода 2002 – 2005 г., според правителството, от трите типа институции по ЗЗД най-голямо е намаляването в Домовете за обучение и възпитание на деца, лишени от родителски грижи (ДОВДЛРГ) – с 24%, следвано от ДДМУИ – с 13,2%, а най-малко е намаляването в Домовете за медико-социални грижи за деца (ДМСГД) – със 7,5%. Официалната методология обаче не отчита общата демографска динамика за страната на намаляването/ръста на децата във възрастовите групи във всеки един тип институция. Във възрастовата група 5-19 години, в която са основната част от децата в ДОВДЛРГ и ДДМУИ, за периода 2002 – 2005 г. има общо намаляване на броя на децата в България, поради силно негативните демографски тенденции. През същия период във възрастовата група 0-4 години, в която са основната част от децата в ДМСГД, тенденцията е към общо увеличение на броя на децата. Поради това показател за усилията на държавата за намаляване броя на децата в институциите би било не просто намаляване на техния брой в институциите, а съизмерването на това намаляване с общите демографски тенденции. Преценени от тази гледна точка, данните очертават една малко по-различна картина.

Според БХК в ДОВДЛРГ се отбелязва тенденция към действително намаляване на децата, но съизмерено с общите демографски тенденции на намаляването им във възрастовата група 5-19 години, то е около 15%. Това е с 9% по-малко от официалните данни – 24%. Тенденциите при намаляването на децата в ДДМУИ за периода 2002-2005 г., съизмерени с общите демографски тенденции във възрастовата група 5-19 години за същия период сочат, че реалното намаляване е едва 6,2%. Тази цифра е повече от наполовина по-малка от тази в правителствения доклад – 13,2%. Тенденцията към намаляване броя на децата в ДДМУИ за периода 2002–2005 г. е изцяло за сметка на силното намаляване с 19% през последната година. През 2004 г. децата в ДДМУИ са били с 3,5% повече в сравнение с 2002 г. Тенденциите при намаляването на децата в ДМСГД, съизмерени с общите демографски тенденции във възрастовата група 0-4 години за периода 2002–2005 г. сочат, че при тези институции в правителствените отчети, следвайки погрешната методология, са подценени държавните усилия. Действителното намаление в тях е 10,5%. Според официалната статистика то е 7,5%. Основното намаление е в периода 2002 – 2003 г. – със 7,5%. А от 2004 към 2005 г. в тези институции има дори увеличение на децата както в абсолютни цифри, така и като дял от децата през

2002 г. Относно намаляването на децата в помощните училища за периода 2000/2001 – 2005/2006 учебна година БХК счита, че тенденцията на намаляване на записаните в тях деца съвпада с общата тенденция на намаляване на записаните в основното училище деца, която е резултат от естествения демографски спад и миграцията. Тези деца не се признават от правителството за институционализирани деца, поради възприетия официално формален критерий – наличие на съдебно решение за настаняване. В действителност, положението на много от децата в помощните училища-интернати с нищо не се отличава от това на останалите деца в институциите.

Когато от официалната статистика обаче погледнем към това, което става в действителност, става ясно, че в ДДМУИ става дума до голяма степен за имитация на деинституционализация. В периода 2003 – 2006 г. официалната статистика отчита закриването на шест целогодишни детски дома за деца с умствени увреждания. Това са:

2004 -ДДМУИ - с. Факия, община Средец, област Бургас;

2005-ДДМУИ - с. Джурково, община Лъки, област Пловдив и ДДМУИ - с. Добромирци, община Кирково, област Кърджали ;

2006 -ДДМУИ - с. Три кладенци, община Враца, ДДМУИ - гр. Берковица и ДДДМУИ - гр. Пазарджик.

По оценка на БХК обаче, в периода 2003-2006 г., от посочените за затворени шест детски специализирани институции, реално закрити са само три. А реална деинституционализация има само в единични случаи – общият брой на реинтегрираните деца в посочените институции е едва четири. Останалите деца са пренасочени в други институции. Оценката на БХК за закриването на трите детски социални дома през 2006 г. може да се класифицира като откровена заблуда. И в трите случая не става дума за реално затваряне на институции, за реинтеграция, за осиновяване, за приемна грижа. Става дума единствено за смяна на институцията, тоест за симулация на деинституционализация.

- Институция в гр. Пазарджик де факто не се закрива. Домът за деца с умствени увреждания в Пазарджик предоставя от откриването си през 1998 г. дневна и седмична грижа за деца с умствени увреждания, независимо че през 1999 г. с решение на ОС - Пазарджик дневният дом е преструктуриран в целогодишен. От началото на 2000 г. във връзка със *Заповед № 6* от 21 януари 2000 г. на МТСП за профилиране на социалните заведения дневният дом е считан за целогодишен. 44 от настанените деца са от Пазарджик и ползват услугата “дневна грижа”, а 24 от децата и младежите от села и градове в общината ползват услугата „седмична грижа“. Единични са случаите на целогодишна грижа.
- В ДДМУИ - гр. Берковица през 2006 г. от 89 резиденти само 16 са деца на възраст до 18 години. Останалите 73 са младежи на възраст над 18 години.

Това налага промяна на профила на дома, но и тук няма реално закриване на институцията. Сменена е само табелата на дома.

- ДДМУИ - с. Три кладенци, община Враца на практика е преструктуриран в Дом за младежи от 18 до 35 години (през 2006 г. 39 от 42-та резиденти са на възраст над 18 години, а три са на възраст между 16 и 18 години). Затова и профилът на дома е променен. Порасналите в дома деца остават в институцията, в която са отгледани.

От трите типа институции по ЗЗД реално само в ДОВДЛРГ има тенденция към действително намаляване на децата. През 2006 г. МОН закри 15 дома от този тип. Закритите домове в Победа, Слатино, Гаврил Геново, Орехово, Чепеларе, Гуцал, Скобелево, Славяново, Лешница, Угърчин, Георги Дамяново, Стойките, Калотина, Рила, Жеравна. Всяка от закритите детски институции имаше проблеми с местоположението в малък град или село, водещо до проблемно медицинско обслужване, образование, контрол и комуникации. В резултат на мярката, предприета от МОН, броят на ДОВДЛРГ от 101 през 2004 г. намаля до 86 през 2006 г. А броят на институционализираните деца в този тип домове от 5840 намалява до 4745 – намаление с 1095. Най-голям дял от реинтегрираните деца от ДОВДЛРГ са завърналите се в биологичните си семейства. Относителният дял на децата с един или двама починали родители е под 1% от всички настанени деца в ДОВДЛРГ. Повечето от децата са настанени там поради рисковата семейна среда, но родителите им не са лишени от родителски права. Над 50% от децата в посетените от БХК ДОВДЛРГ продължават да са роми.

За ДМСГД се установи еднократно намаляване на децата през 2002 - 2003 г. Хипотезата на БХК е, че това намаление съвпада с началото на промените и реалното стартиране на реформите в сферата на закрилата на децата, както и с превръщането на деинституционализацията в приоритет на държавната политика. По оценка на директорите на ДМСГД случаите на успешен изход от прилагането на мерките за превенция на изоставянето са единични – над 50% от децата постъпват в ДМСГД направо от родилните отделения.

От общата картина със здравеопазването в институциите за деца най-тревожна според БХК е ситуацията със здравната грижа за децата с увреждания. В домовете за деца и младежи с умствена изостаналост в България децата обикновено постъпват на тригодишна възраст, в масовия случай преведени от ДМСГД. Диагнозата умствена изостаналост се поставя още в ДМСГД. След като децата бъдат настанени в ДДМУИ, развитието им се отчита 1-2 пъти годишно, най-често от лекар без специалност или от медицинския персонал в дома. И през 2006 г. в системата на детските институции не е наложена единна стандартизирана методика на оценяване на развитието на институционализираните деца.

Образователната сегрегация заради увреждане остана сериозен проблем за България през 2006 г. Мониторингът на БХК върху детските институции потвърди за пореден път, че помощните училища за деца с лека форма на

увреждания в развитието, „изправителните“ училища – социално-педагогическите училища интернати и възпитателните училища интернати, както и домовете за деца с умствена изостаналост, са форми на образователна сегрегация. Над 1600 деца и младежи с умствена изостаналост, живеещи в ДДМУИ, изобщо не са обект на внимание от страна на новосформираните Ресурсни центрове към РИО, които трябва да са основният двигател в процеса на въвеждане на приобщаващото образование в страната. Единични са случаите на оценка на обучителните способности на деца с увреждания от социалните институции и те са инициатива най-вече на директорите на ДДМУИ. Далече от стандартите за качествено образование остава и образователният процес в помощните училища и в СПИ и ВУИ. По данни на МОН едва 1538 деца със специални образователни потребности са се обучавали интегрирано в общообразователни училища през учебната 2005-2006 г. Сравнението с общия брой на включените в статистиките деца с увреждания до 18 години, който през 2006 г. възлизаше на повече от 18 500, налага извода, че все още преобладаващият дял от увредените деца са изключени от образователния процес в масовите училища.

Върху изготвянето на този доклад работиха: Йорданка Бекирска, Маргарита Илиева, Емил Коен, Красимир Кънев, Юлиана Методиева, Анета Мирчева, Антоанета Ненкова, Свилен Овчаров, Станимир Петров, Полина Русинова, Илиана Савова, Даниела Фъртунова. БХК изразява благодарност за предоставената информация на Програма Достъп до информация, Фондация „Български център за джендър изследвания“ – София, Фондация „Асоциация Анимус“, Фондация „Център Надя“, Асоциация „Деметра“ – Бургас, Фондация „П.У.Л.С.“ – Перник, Фондация „SOS-семейства в риск“ – Варна, Сдружение „Самаряни“ – Стара Загора, Фондация за грижи в общността „Дива“ – Пловдив, Център за изследвания и политики за жените.